

DZIECKO Z RODZINY MIGRACYJNEJ W SYSTEMIE OŚWIATY

Materiał informacyjny dla dyrektorów
szkół i rad pedagogicznych

seria Profilaktyka

Barbara Skałbana

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

DZIECKO Z RODZINY MIGRACYJNEJ W SYSTEMIE OŚWIATY

Materiał informacyjny dla dyrektorów
szkół i rad pedagogicznych

Barbara Skałbania

seria Profilaktyka

Warszawa 2017

Redakcja merytoryczna
Dorota Macander

Redakcja językowa i korekta
Elżbieta Gorazińska

Opracowanie graficzne, projekt okładki
Aneta Witecka

Na okładce wykorzystano zdjęcia: © Liandstudio/Fotolia.com
grafika: © Brooman/Fotolia.com, © Fiedels/Fotolia.com

Redakcja techniczna i skład
Wojciech Romerowicz

ISBN 978-83-64915-19-2
ISBN 978-83-65450-70-8 (seria „Profilaktyka”)

Warszawa 2017
Wydanie I

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji
Creative Commons – Uznanie Autorstwa – Użycie Niekomercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Spis treści

Wprowadzenie.....	5
1. Władza rodzicielska – aspekty prawne.....	8
1.1. Prawa i obowiązki rodziców wobec dziecka	8
1.2. Pozbawienie, ograniczenie lub zawieszenie władzy rodzicielskiej.....	11
2. Opieka prawna w sytuacji wyjazdu jednego lub dwojga rodziców za granicę.....	15
2.1. Ustanowienie opiekuna prawnego.....	15
3. Obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny i obowiązek nauki.....	19
3.1. Obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego.....	19
3.2. Obowiązek szkolny i obowiązek nauki	21
3.3. Realizacja obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza granicami kraju.....	25
4. Różnorodna pomoc udzielana dziecku i rodzinie, także w przypadku wyjazdu zarobkowego rodziców oraz powrotu z zagranicy	33
4.1. Zasady i formy udzielania pomocy społecznej dziecku i rodzinie.....	34
4.2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna realizowana w polskim systemie edukacji	35
4.2.1. Działania wychowawczo-profilaktyczne szkoły.....	37
4.2.2. Działania wspierające poradni psychologiczno- -pedagogicznej	38
4.3. Pomoc udzielana dziecku i rodzinie w sytuacji powrotu z zagranicy	39
4.4. Zadania szkoły w procesie adaptacji ucznia powracającego z zagranicy.....	43
5. Udzielanie pomocy dzieciom cudzoziemskim	45
5.1. Sytuacja prawna dzieci cudzoziemskich w polskich placówkach edukacyjnych	46
5.2. Rola nauczyciela w procesie wspomagania dziecka cudzoziemskiego	51

6. Wskazówki dla rodziców planujących wyjazd za granicę w celach zarobkowych.....	54
6.1. Planowanie wyjazdu z udziałem dziecka	54
6.2. Planowanie wyjazdu bez udziału dziecka	55
6.3. Działania wspierające dziecko z rodziny migracyjnej podejmowane przez nauczyciela	56
6.4. Działania wspierające dziecko z rodziny migracyjnej podejmowane przez służby socjalne	57
7. Postępowanie w sytuacjach kryzysowych	58
7.1. Formy zapobiegania sytuacjom kryzysowym i ograniczania ich skutków	58
7.1.1. Rozmowa jako podstawowa forma komunikowania się z rodzicami lub opiekunami	59
7.1.2. Zaproszenie opiekuna na spotkanie	59
7.1.3. Wizyta w domu ucznia	59
7.1.4. Wgląd w sytuację ucznia i ustanowienie opiekuna prawnego	60
7.1.5. Powiadomienie policji	60
7.1.6. Upomnienie w sprawie realizowania obowiązku szkolnego	60
Przykładowe wzory pism.....	61
Bibliografia.....	69
Netografia	70
Akty prawne	71

Wprowadzenie

Migracja zarobkowa, od czasu akcesji Polski do Unii Europejskiej, stała się dla wielu polskich rodzin nadzieją na lepsze jutro, zapowiedzią poprawy sytuacji materialnej, a w konsekwencji – synonimem lepszej jakości życia. Jednocześnie okazała się też źródłem poważnego zagrożenia dla prawidłowości funkcjonowania rodziny – zarówno w aspekcie wychowawczym, jak i społecznym. Badacze przedmiotu twierdzą bowiem, że szczególne niebezpieczeństwa, będące następstwem migracji, dotyczą wychowania i socjalizacji dzieci i młodzieży – procesów przerwanych lub osłabianych w konsekwencji opuszczenia rodziny przez jednego lub oboje rodziców, wyjeżdżających z kraju w poszukiwaniu pracy.

Analiza danych statystycznych pokazuje skalę wzrostu migracji zarobkowej Polaków w latach 2015–2016. Pod koniec roku 2016 poza granicami kraju przebywało czasowo około 2515 tys. Polaków, tj. o 118 tys. (4,7%) więcej niż w roku 2015. Większość osób migrujących zarobkowo wybierała kraje Unii Europejskiej, przy czym najczęściej Polacy udawali się do Wielkiej Brytanii i Niemiec oraz Holandii i Irlandii. Ocenia się, że około 80% czasowych migrantów polskich przebywa za granicą co najmniej 12 miesięcy, co nadaje im status emigrantów długookresowych.

Konsekwencją upowszechniania się zjawiska migracji jest formułowanie i utrwalanie się nowych pojęć, takich jak eurosieroctwo czy eurosierota, które mimo pejoratywnych konotacji trafnie określają sytuację opuszczonego i osamotnionego dziecka. W literaturze zdefiniowano już te terminy: *Eurosierota to dziecko, które wychowuje się bez co najmniej jednego rodzica, który wyjechał za granicę w celach zarobkowych. Eurosieroctwo natomiast to fakt nieposiadania przez kogoś (niepełnoletniego) obojga rodziców lub jednego rodzica, którzy opuścili kraj za pracę*¹. W publikacjach na temat migracji zarobkowej występują też inne sformułowania, pojawiające się w niniejszym opracowaniu, takie jak rodzina migracyjna czy rodzina oddalona przestrzenią, dość często zastępowane synonimicznymi określeniami, jak np. rodzina rozdzielona geograficznie.

Jak zauważa Lidia Pawelec: (...) *rodzina migracyjna jest zatem rodziną zdestabilizowaną, funkcjonuje zupełnie inaczej niż rodzina pełna i wskutek tego zakłóca dzieciom normalny wzrost i rozwój. W takiej sytuacji potrzebne są konkretne rozwiązania instytucjonalne, których celem będzie pomoc eurosierotom*².

¹ Kozak S., (2010), *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa: Difin, s. 113.

² Pawelec L., *Instytucjonalne rozwiązywanie problemu dziecka z syndromem eurosieroctwa*, „Pedagogika Rodziny”, nr 5(3)/2015, s. 93–104.

Tak niekorzystny obraz rodziny migracyjnej jest kreowany również w mediach. Na podstawie wyników badań socjologicznych, psychologicznych i pedagogicznych sygnalizowane jest występowanie wielu negatywnych zjawisk w następstwie nieuczestniczenia rodziców w procesie wychowania i rozwoju niepełnoletnich dzieci. Wyniki badań informują nie tylko o problemach z nauką i nieadekwatnych zachowaniach niepełnoletnich, ale i obniżeniu jakości ich życia emocjonalnego, nasileniu osamotnienia i poczucia pustki życiowej. Badania nad rodziną wskazują na rozpad więzi między członkami rodziny oraz problemy związane z realizacją przypisanych jej funkcji³.

Rezultaty badań tematycznych, prezentowane przez Annę Winiarczyk, pokazały, że badana młodzież (187 uczniów gimnazjum): (...) w głównej mierze przejawiała (...) zachowania niezgodne z normami szkolnymi: pisała prace klasowe, korzystając z niedozwolonych źródeł wiedzy, spóźniała się na lekcje oraz odpisywała rozwiązane zadania na sprawdzianach klasowych⁴. Jak pisze autorka badań, dzieci wychowujące się w rodzinie, w której zarobkowo emigrowali oboje rodzice, prezentują więcej niewłaściwych zachowań aniżeli dzieci wychowywane w rodzinie, w której z powodów zarobkowych za granicę wyjechał tylko jeden rodzic. Z badań wynika również, że im dłużej trwa nieobecność rodzica, tym większe jest zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania dziecka⁵.

Dzisiaj już nie trzeba nikogo przekonywać o wartości pełnej rodziny, gdzie wzorem dla dzieci są oboje rodzice, wspólnie realizujący zadania opiekuńcze i wychowawcze względem małoletnich. Skutki migracji zarobkowej rodziców, oprócz poprawy ich sytuacji bytowej, na tyle często objawiają się dysfunkcjami w zakresie opieki i wychowania dzieci, powodują zaburzenia w komunikacji między rodzicami a dziećmi czy poważne trudności edukacyjne i socjalizacyjne dzieci, że zjawisko migracji stało się przedmiotem wielu analiz teoretycznych i badań empirycznych.

W tych warunkach szkoły, placówki oświatowe i lokalne samorządy, mając na uwadze potrzebę świadczenia pomocy dzieciom pozbawionym kurateli rodzicielskiej, w praktyce wypracowują własne stanowiska i doraźne rozwiązania. Wsparcia rodzinom migracyjnym udzielają również organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i różne instytucje.

³ Kawecki J., Trusz S., Kwaterna A., Majerek B., (2015), *Dzieci migrantów zarobkowych – obywatele Europy czy eurosieroty?*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

⁴ Winiarczyk A., (2017), *Zachowania naruszające normy społeczne w szkole przez dzieci z rodzin niepełnych na skutek czasowej migracji zarobkowej rodziców*, [w:] Asmakovets E., Koziej S. (red.), *Człowiek w przestrzeni edukacyjnej współczesnego świata*, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, s. 185–186.

⁵ Ibidem, s. 186.

Państwo, w ramach kompetencji wielu resortów, realizuje programy rządowe adresowane do rodzin migracyjnych, mające na celu wypracowanie procedur łagodzących skutki migracji. Niestety, podejmowane działania są rozproszone, co tym bardziej wskazuje na potrzebę dalszego wypracowywania i stosowania kompleksowych i spójnych rozwiązań systemowych.

W ostatnim czasie pojawiły się nowe regulacje prawne, zwłaszcza w obszarze edukacji, zapewniające opiekę i pomoc dzieciom z rodzin migracyjnych oraz dzieciom cudzoziemskim w zakresie realizacji i wspomagania procesu kształcenia. Dlatego niniejsze opracowanie – przygotowane ostatecznie z myślą o dzieciach i młodzieży – skierowane jest do dyrektorów, nauczycieli przedszkoli i szkół oraz innych placówek oświatowych, na co dzień obserwujących skutki migracji i poszukujących pomocy w rozwiązywaniu problemów młodych ludzi.

Tematyka publikacji obejmuje zagadnienia związane ze sprawowaniem lub ustanawianiem opieki nad dzieckiem z rodziny migracyjnej. W tym celu zostały wskazane aktualne i podstawowe regulacje prawne z zakresu systemu edukacji i wsparcia ucznia z rodziny migracyjnej lub cudzoziemskiej. Ponadto przedstawiono praktyczne rozwiązania dla rodziców planujących wyjazd za granicę oraz wskazówki dotyczące postępowania nauczycieli na wypadek takich sytuacji. Ma to ułatwić dyrektorom placówek edukacyjnych i nauczycielom zrozumienie zjawiska migracji oraz podejmowanie konkretnych działań w określonych sytuacjach, w tym kryzysowych. Przy opracowaniu publikacji korzystano m.in. z materiałów przygotowywanych w Ministerstwie Edukacji Narodowej (MEN), poczynając od 2010 roku, dotyczących problematyki zapobiegania negatywnym skutkom braku lub niedostatecznej opieki nad dziećmi w związku z migracją zarobkową rodziców. Całość poruszonych zagadnień pozostaje ciągle ważna z uwagi na ich aktualność, powtarzalność i złożoność oraz skalę problemów rodzin migracyjnych, szkolne i pozaszkolne potrzeby wychowujących się w nich uczniów oraz utrudnioną sytuację nauczycieli pracujących w realiach zjawiska migracji.

1. Władza rodzicielska – aspekty prawne

Rodzina jest dla dziecka pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowawczym i stanowi dla niego przestrzeń poznawczego, społecznego i emocjonalnego rozwoju. Istotna dla rozwoju dziecka jest obecność obojga rodziców, ponieważ każde z nich spełnia określoną rolę poprzez wypełnianie funkcji wychowawczych i opiekuńczych wobec małoletniego, czyli osoby, która nie ukończyła 18 lat⁶. Wychowanie dziecka w rodzinie niepełnej – rodzinie o zaburzonej strukturze – bez względu na przyczynę tego deficytu nie jest więc zadaniem łatwym.

Począwszy od roku 2004, odnotowuje się w Polsce tendencję wzrostową dotyczącą liczby osób podejmujących pracę zarobkową poza granicami kraju. Zaobserwowano też, że rozłąka rodzica z dzieckiem w następstwie wyjazdu ma swoje konsekwencje społeczne, edukacyjne i prawne. Rozdzielenie rodziców i dzieci oznacza brak stałych kontaktów i systematycznej kontroli rodzicielskiej, powoduje wiele problemów sygnalizowanych przez nauczycieli, co potwierdzają wyniki badań naukowych, częściowo przytaczane we wstępie do niniejszej publikacji. Należy też pamiętać, że rodziców i dzieci łączy stosunek prawno-rodzinny, z którego wynikają określone zobowiązania w sferze sprawowania opieki nad dzieckiem.

1.1. Prawa i obowiązki rodziców wobec dziecka

W prawodawstwie polskim dzieci do lat 18 pozostają pod opieką rodzica lub prawnego opiekuna, i nie mogą same decydować o ważnych sprawach związanych z ich zdrowiem, edukacją, miejscem zamieszkania. Zakres uprawnień i obowiązków dotyczących opieki nad małoletnim i jego wychowaniem określa się terminem **władza rodzicielska**, definiowanym w literaturze jako: *zespół obowiązków i praw rodziców względem dziecka (do lat 18), których celem jest sprawowanie nad nim pieczy i chronienie jego interesów*⁷.

Zarówno rodzic czy prawny opiekun, jak też i dziecko jako osoba małoletnia, mają swoje prawa i obowiązki, wynikające z pozostawania we wzajemnych relacjach w ramach specyficznego układu dorosły – dziecko. Obowiązki rodziców względem dziecka reguluje ustawa *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* z dnia 25 lutego 1964 r., z późn. zm., t.j. z 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 2082, z późn. zm.)⁸ w rozdziale drugim *Władza rodzicielska*. Zgodnie z przepisami

⁶ Zgodnie z treścią art. 10 § 1 *Kodeksu cywilnego* pełnoletnim jest osoba, która ukończyła 18 lat.

⁷ Kowalska-Ehrlich B., (1999), *Władza rodzicielska*, [w:] Lalak D., Pilch T. (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa: Żak, s. 333–334.

⁸ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 9 marca 2017 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego ustawy *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz.U. z dnia 30 marca 2017 r., poz. 682).

KRO rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Na mocy art. 96 § 1 ustawy obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotowywać je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień.

W treści art. 92 oraz 93 § 1 KRO prawodawca ustala, iż dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską aż do pełnoletności i przysługuje ona obojgu rodzicom. Zakres władzy rodzicielskiej – określa w art. 95 § 1, który mówi, iż władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka z poszanowaniem jego godności i praw. W § 3 tego artykułu czytamy, iż władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny. Obowiązkiem rodziców jest kształtowanie osobowości dziecka, jego postaw, systemu wartości, umiejętności współżycia z innymi oraz pełnienia ról społecznych.

W cytowanej ustawie zawiera się treść władzy rodzicielskiej, która obejmuje trzy elementy:

1. **Pieczą**, czyli obowiązek i prawo wychowania dziecka (art. 95 § 1);
2. **Reprezentacja**, czyli przedstawicielstwo ustawowe (art. 98), co oznacza, że każde z rodziców może samodzielnie występować w imieniu dziecka przed wszystkimi organami, instytucjami państwowymi, społecznymi, z wyjątkiem:
 - wykonywania czynności prawnych pomiędzy dziećmi pozostającymi pod ich władzą rodzicielską (art. 98 § 2 pkt 1);
 - czynności prawnych między dzieckiem a jednym z rodziców lub jego małżonkiem, chyba że czynność prawna polega na bezpłatnym przysporzeniu na rzecz dziecka albo że dotyczy należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania (art. 98 § 2 pkt 2). Jeżeli jednak żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, reprezentuje je kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy (art. 99).
3. **Pieczą nad majątkiem** dziecka (art. 95 § 1) oraz zarządzanie nim (art. 101), czyli dokonywanie z należyłą starannością czynności faktycznych, prawnych i procesowych zarówno w zakresie zwykłego zarządu, jak i przekraczających zwykły zarząd.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy reguluje kwestie pomocy rodzicom, niezbędnej do prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej, o czym mówi przepis ustawy stanowiący, iż sąd opiekuńczy i inne organy władzy publicznej są obowiązane udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej.

W szczególności, zgodnie z art. 100 § 1, każde z rodziców może zwrócić się do sądu opiekuńczego o odebranie dziecka od osoby nieuprawnionej, a także wystąpić do sądu opiekuńczego lub innego właściwego organu władzy publicznej o zapewnienie dziecku **pieczy zastępczej**.

W wypadkach, o których mowa w § 1, sąd opiekuńczy lub inne organy władzy publicznej zawiadamiają jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, w rozumieniu przepisów o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, o potrzebie udzielenia rodzinie dziecka odpowiedniej pomocy. Właściwa jednostka organizacyjna wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej jest obowiązana informować sąd o rodzajach udzielanej pomocy i jej rezultatach, zgodnie z art. 100 § 2 ustawy. W odniesieniu do rodziny migracyjnej istotna jest treść artykułu 107 KRO, który stanowi, że jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom żyjącym w rozłączeniu, sąd opiekuńczy może ze względu na dobro dziecka określić sposób jej wykonywania i utrzymywania kontaktów z dzieckiem.

Sąd pozostawia władzę rodzicielską obojgu rodzicom, jeżeli przedstawili zgodne z dobrem dziecka pisemne porozumienie o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem. Zdaniem prawodawcy rodzeństwo powinno wychowywać się wspólnie, chyba że dobro dziecka wymaga innego rozstrzygnięcia.

W razie braku porozumienia między rodzicami, o czym mowa w § 1 art. 107, sąd, uwzględniając prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców, rozstrzyga o sposobie wspólnego wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem. Sąd może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka, jeżeli dobro dziecka za tym przemawia, o czym mówi art. 107 § 2. Tylko na zgodny wniosek stron sąd nie orzeka o utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem, co stanowi przepis art. 107 § 3 ustawy.

O kwestiach ważnych dla dziecka, takich jak edukacja i zdrowie, rodzice są obowiązani rozstrzygać wspólnie, bez względu na charakter ich związku. W razie braku porozumienia między rodzicami w sprawach istotnych dla dziecka decyduje sąd opiekuńczy.

Na wypadek wystąpienia trudności w wypełnianiu zadań opiekuńczo-wychowawczych przez rodziców czy skutecznym sprawowaniu przez nich władzy rodzicielskiej prawodawca przewidział także pomoc określoną w przepisie artykułu 46 ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. (t.j. Dz.U. z 22

września 2017 r., poz. 1769), który stanowi o formach poradnictwa specjalistycznego: prawnego, psychologicznego oraz rodzinnego. Rodzice jako prawni opiekunowie dziecka mogą zgłaszać się po pomoc w realizowaniu obowiązków rodzicielskich do instytucji państwowych, samorządowych, społecznych, takich jak: sądy, policja, powiatowe centra pomocy rodzinie, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, Caritas Polska czy Polski Czerwony Krzyż (PCK), co jest zgodne z cytowanym wcześniej przepisem zawartym w art. 100 § 1 KRO.

1.2. Pozbawienie, ograniczenie lub zawieszenie władzy rodzicielskiej

Wszelkie zakłócenia w sprawowaniu władzy rodzicielskiej, które skutkują brakiem należytego nadzoru nad dzieckiem, są naruszeniem jego dobra i przyczyną niezaspokojenia potrzeb bytowych i emocjonalnych. Stanowi to powód do podjęcia przez sąd opiekuńczy wobec rodziców stosownych działań w formie zarządzenia.

Sąd opiekuńczy może w szczególności:

1. Zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, a zwłaszcza do pracy z asystentem rodziny, realizowania innych form pracy z rodziną; skierować małoletniego do placówki wsparcia dziennego, określonej w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej; skierować rodziców do placówki albo specjalisty – zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc, z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń.
2. Określić czynności, jakie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun.
3. Poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego.
4. Skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dzieckiem.
5. Zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub w instytucjonalnej pieczy zastępczej albo powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie, niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych w zakresie niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, albo zarządzić umieszczenie małoletniego w zakładzie opiekuńczo-leczniczym, w zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym lub w zakładzie rehabilitacji leczniczej.

6. Zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zgodnie z art. 109 § 2 KRO.
7. Powierzyć zarząd majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi, zgodnie z treścią art. 109 § 3 KRO.

W razie braku efektów działań lub rażących nadużyć władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może **pozbawić obojga rodziców lub jednego z nich jej sprawowania**, o czym mówi art. 111 § 1 KRO. Przepis ten stanowi, że jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawia rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców. W § 2 art. 111 KRO jest mowa o **przywróceniu rodzicom władzy rodzicielskiej** po usunięciu przyczyny jej odebrania.

Zgodnie z przepisami KRO wyjazd rodzica na stałe albo na czas nieokreślony, rozumiany jako zaistniała przeszkoda w realizacji władzy rodzica nad dzieckiem, może być przyczyną pozbawienia władzy rodzicielskiej jednego lub obojga rodziców. Takie orzeczenie sąd może wydać na skutek zaniedbywania w sposób rażący obowiązków rodzicielskich względem małoletniego oraz w każdej sytuacji, w której zostało naruszone dobro dziecka.

Fakt pozbawienia władzy rodzicielskiej jest ostrym środkiem ingerencji w sferę uprawnień rodziców w zakresie opieki nad dzieckiem, ale nie powoduje ustania obowiązku alimentacyjnego czy innych uprawnień wynikających np. ze śmierci dziecka.

Orzeczenie sądu opiekuńczego może również dotyczyć **ograniczenia władzy rodzicielskiej**, które może nastąpić w wyniku zagrożenia dobra dziecka, trudności z realizacją władzy rodzicielskiej, w tym z powodu rozłączenia rodziców. Ograniczenie władzy rodzicielskiej jako środek ochrony dziecka następuje na wniosek rodzica lub z urzędu i nie ma trwałego charakteru.

Zawieszenie i przywrócenie władzy rodzicielskiej sąd orzeka na podstawie art. 110 § 1 oraz § 2 KRO, w których czytamy, że w razie przemijającej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie. Zawieszenie władzy rodzicielskiej może nastąpić w sytuacji niezajmowania się dzieckiem przez rodzica przebywającego za granicą. Zawieszenie będzie uchylone, gdy jego przyczyna ustanie.

Należy wiedzieć, że zawieszenie władzy rodzicielskiej nie jest jednoznaczne z jej pozbawieniem i władza ta może zostać przywrócona. Rozpatrywaniem wniosku w sprawie o przywrócenie praw zajmuje się sąd rodzinny właściwy dla miejsca zamieszkania dziecka. Przywrócenie władzy rodzicielskiej następuje po rozpatrzeniu przez sąd stosownego wniosku, w którym wskazane zostały przyczyny jej zawieszenia. Wnioskodawcą jest najczęściej rodzic, a uczestnikami postępowania – drugi rodzic oraz osoba małoletnia, której władza dotyczy. W orzekaniu o przywrócenie władzy rodzicielskiej sąd kieruje się przede wszystkim dobrem dziecka.

Artykuł 87 KRO stanowi, iż rodzice i dzieci są obowiązani do wzajemnego szacunku i wspierania się, przy czym zakres wspierania się obejmuje troskę i opiekę w czasie choroby, życiowych niepowodzeń, załamania natury psychicznej. Spełnienie tego obowiązku przez rodzica funkcjonującego w warunkach migracji zarobkowej jest raczej niemożliwe.

Kwestia kontaktów dziecka z rodzicem została częściowo unormowana w ustawie nowelizującej *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* z dnia 6 listopada 2008 r., która obowiązuje od 13 czerwca 2009 r. Z przepisów wynika, że każda rozłąka rodzica z dzieckiem ogranicza częstotliwość ich kontaktów, które stanowią ustawowy obowiązek rodzica względem dziecka.

Artykuł 113 § 1 KRO przewiduje, iż niezależnie od władzy rodzicielskiej rodzice oraz ich dziecko mają **prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów**, przy czym charakter tych kontaktów prawodawca określa w § 2 art. 113 ustawy, ustalając, że obejmują one przebywanie z dzieckiem polegające na odwiedzinach, spotkaniach, zabieraniu dziecka poza miejsce jego stałego pobytu, wraz z bezpośrednim porozumiewaniem się. Ponadto kontakty mogą odbywać się w formie korespondencji czy korzystania z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym środków komunikacji elektronicznej.

Jednak przepis art. 113 nie określa konsekwencji niewywiązywania się rodzica z nałożonego obowiązku kontaktów z dzieckiem. Regulacja określa jedynie możliwości sądu dotyczące ograniczeń w utrzymywaniu kontaktów rodziców z dzieckiem. W § 2 art. 113 zapisano, iż sąd opiekuńczy może w szczególności:

1. Zakazać spotykania się z dzieckiem.
2. Zakazać zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu.
3. Zezwolić na spotykanie się z dzieckiem tylko w obecności drugiego z rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd.
4. Ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość.
5. Zakazać porozumiewania się na odległość.

Jeżeli kontakty rodziców z dzieckiem wpływają na małoletniego niekorzystnie i zagrażają jego dobru, sąd opiekuńczy może zakazać kontaktów rodzica z dzieckiem. W sytuacji rozłąki dziecka z rodzicem ich kontakty ulegają osłabieniu, ale też mogą być przyczyną wielu problemów natury psychologicznej, co też wymaga diagnozy niezbędnej do podjęcia określonej decyzji i kierowania się przede wszystkim dobrem małoletniego.

2. Opieka prawna w sytuacji wyjazdu jednego lub dwojga rodziców za granicę

Małoletnie dziecko musi mieć zapewnioną opiekę ze strony osoby dorosłej, która odpowiada za nie, sprawuje nad nim kontrolę, wspiera w sytuacji zagrożenia i reprezentuje dziecko ustawowo. Zdaniem Edmunda Trempały: *Działania opiekuńcze rodziny, podobnie jak działania opiekuńcze innych instytucji, powinny się sprowadzać do zaspokajania tych potrzeb podopiecznych, których oni sami nie są zdolni zaspokoić*⁹. Dzieciom, które pozbawione są systematycznej i ciągłej opieki rodziców, zapewnia się pieczę osoby lub osób trzecich albo opiekunów.

2.1. Ustanowienie opiekuna prawnego

Sprawowanie opieki nad dzieckiem określają przepisy o władzy rodzicielskiej oraz opiece i kurateli zawarte w kolejnych przepisach *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*. W artykule 145 § 2 KRO czytamy, iż opiekę ustanawia sąd opiekuńczy, skoro tylko poweźmie wiadomość, że zachodzi prawny po temu powód. Informacja o sytuacji dziecka, która kwalifikuje się do wszczęcia postępowania opiekuńczego w celu ustanowienia opieki nad dzieckiem, może wpłynąć do sądu, prokuratury, organów policji, administracji państwowej i samorządowej, placówek oświatowych, innych organizacji działających na rzecz małoletniego.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy określa, kto może i kto nie może zostać opiekunem prawnym. Zgodnie z przepisem art. 148 § 1a **opiekunem prawnym nie może być ustanowiona osoba**, która została pozbawiona władzy rodzicielskiej albo skazana za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności albo za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby lub przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim. Nie może to być osoba, wobec której orzeczono zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowywaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi albo obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, także zakaz kontaktowania się z określonymi osobami lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Zgodnie z treścią art. 148 § 2 nie może być opiekunem osoba w stosunku do której istnieje prawdopodobieństwo, że nie wywiąże się należycie z obowiązków opiekuna.

⁹ Trempała E., (1997), *Opieka i wychowanie*, [w:] Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa: Fundacja Innowacja, s. 479.

Opieka prawna nad dzieckiem może być powierzona albo jednej osobie, albo wspólnie małżonkom, o czym mowa w art. 146 KRO. Celem opieki prawnej jest zapobieganie nieprawidłowościom w sytuacji sprawowania opieki nad dzieckiem i jego majątkiem, z uwzględnieniem przede wszystkim interesu podopiecznego. **Opiekun prawny**, podobnie jak rodzice, sprawuje pieczę nad osobą małoletnią, jej majątkiem i jest przedstawicielem ustawowym małoletniego.

Opiekunem małoletniego może być osoba wskazana przez ojca lub matkę, jeżeli nie byli pozbawieni władzy rodzicielskiej. Opiekun może być ustanowiony spośród krewnych lub innych osób bliskich pozostającego pod opieką albo jego rodziców, zgodnie z art. 149 § 1 i 2 KRO. Sąd może zwrócić się o wskazanie osoby opiekuna do właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej albo organizacji społecznej, do której należy piecza nad małoletnimi, co stanowi art. 149 § 3.

Opiekun obowiązany jest wykonywać swe czynności z należytą starannością, jak tego wymagają dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny, zgodnie z treścią art. 154 KRO. Sprawuje on pieczę nad małoletnią osobą i jej majątkiem oraz podlega nadzorowi sądu opiekuńczego, co stanowi art. 155 § 1.

Elementem odróżniającym władzę rodzicielską od ustanowionej opieki jest **sądowa kontrola opieki ustanowionej**. Sąd jest informowany przez opiekuna o jego działaniach, ale może też udzielać opiekunowi wskazówek i poleceń, o czym mowa w art. 165 § 1 KRO.

Na podstawie art. 165 § 2 KRO sąd może żądać wyjaśnień na temat sprawowania opieki nad małoletnim przez opiekuna oraz związanych z tym dokumentów. Jak stanowi artykuł 166 § 1, opiekun obowiązany jest, w terminach oznaczonych przez sąd opiekuńczy, nie rzadziej niż co roku, składać sądowi sprawozdania dotyczące osoby pozostającej pod opieką oraz rachunki z zarządu jego majątkiem. W treści sprawozdania winny znaleźć się informacje o podopiecznym, takie jak: stan jego zdrowia, postępy w nauce, planowane wyjazdy, ewentualne trudności wychowawcze.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy w art. 169 § 1 zawiera regulację dotyczącą możliwości zwolnienia ze sprawowania opieki. Szczególnie istotna jest treść art. 170, z której wynika, że jeśli małoletni osiągnie pełnoletność albo gdy przywrócona zostanie nad nim władza rodzicielska, **opieka ustaje z mocy prawa**.

Jak zatem powinna wyglądać opieka nad dzieckiem, którego rodzice wyjechali za granicę i nie sprawują nad nim bieżącej kontroli rodzicielskiej?

W dużym stopniu sprawowanie opieki zależy od sytuacji rodzinnej – czy z kraju wyjechało jedno z rodziców, a drugie sprawuje władzę rodzicielską, czy też wyjechała osoba, której wyłącznie przysługuje władza rodzicielska, albo też wyjechali oboje rodzice. Jeżeli za granicę wyjeżdża jedno z rodziców, to automatycznie drugie z nich przejmuje władzę rodzicielską, troszczy się o dziecko, jego rozwój i wychowanie, zaspokaja potrzeby.

Sytuacją niewątpliwie trudną dla rodzica i dziecka jest pozostanie w kraju jednego z rodziców, gdyż rodzic pozostający przejmuje obowiązki rodzica, który wyjechał, i samodzielnie sprawuje władzę rodzicielską.

Rodzic pozostający w kraju staje się jedynym partnerem i dla dziecka, i dla szkoły, która winna informować go i kontaktować się z nim we wszystkich sprawach edukacyjnych, zdrowotnych i wychowawczych dotyczących małoletniego. Matka lub ojciec sprawujący opiekę nad dzieckiem, o ile nie mają ograniczonej czy zawieszanej władzy rodzicielskiej, mogą podejmować decyzje związane z edukacją dziecka, składać wnioski bez udziału drugiego rodzica w sytuacjach, które tego wymagają, takich jak: odroczenie lub przyspieszenie obowiązku szkolnego, objęcie dziecka formami pomocy psychologiczno-pedagogicznej, udział w szkolnych wycieczkach, badania okresowe, interwencje wychowawcze czy zdrowotne¹⁰.

Sytuacja zmienia się diametralnie, gdy w celach zarobkowych rodzinę opuszczają oboje rodzice lub wyjeżdża ten rodzic, który miał wyłączność w sprawowaniu władzy rodzicielskiej nad dzieckiem. Uprawnień związanych z prawną opieką nad małoletnim rodzice nie mogą przenieść na inne osoby w formie umowy cywilnej. Ciocia, wujek, niania, sąsiadka mogą sprawować codzienną opieką, troszczyć się o zaspokojenie potrzeb materialnych małoletniego, organizować mu warunki codziennej egzystencji, ale nie mogą decydować o ważnych dla dziecka sprawach, jak też reprezentować go ustawowo.

W celu prawnego rozwiązania zaistniałej sytuacji możliwe jest zwrócenie się do sądu opiekuńczego o zawieszenie rodzicom władzy rodzicielskiej ze względu na przemijającą przeszkodę i ustanowienie przez sąd opiekuna prawnego dla dziecka. Przy podejmowaniu decyzji sąd uwzględnia osoby najbliższe dziecku, często wskazane przez rodzica lub rodziców.

Nieustanowienie opiekuna prawnego na czas wyjazdu rodziców z kraju rodzi wiele negatywnych konsekwencji, związanych między innymi z edukacją

¹⁰ Zob. Kozdrowicz E., Walczak B. (red.), (2008), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów. Niezbędnik nauczyciela*. Seria Zeszyty metodyczne, nr (8), Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, s. 58–59.

dziecka, w tym dotyczących różnych obszarów pracy szkoły i wielu aspektów funkcjonowania dziecka jako ucznia.

Do grupy zadań wymagających obecności opiekuna prawnego dziecka należą:

1. Realizacja przez dziecko obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego.
2. Realizacja przez dziecko obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, z uwzględnieniem sytuacji odroczenia obowiązku szkolnego czy wcześniejszego przyjęcia dziecka do szkoły.
3. Ocenianie, klasyfikowanie i promowanie ucznia.
4. Udzielanie uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Brak rodzica lub opiekuna prawnego zakłóca realizację zadań szkoły, wiążących się z podejmowaniem ważnych dla dziecka decyzji.

Rodzice muszą wiedzieć, że pozostawienie dziecka pod opieką kogoś z rodziny czy znajomego na czas ich wyjazdu nie zabezpiecza opieki od strony prawnej i nie zwalnia rodzica z odpowiedzialności za realizację obowiązku szkolnego dziecka.

Taka sytuacja może być uznana nawet za rodzaj zaniedbania edukacyjnego, za które przewidziane są określone sankcje prawne. Najlepiej zatem, gdy rodzice planujący wyjazd za granicę wystąpią do sądu opiekuńczego z wnioskiem o zawieszenie władzy rodzicielskiej i ustanowienie opiekuna prawnego dla dziecka na czas swojej nieobecności. Poza ustanowieniem opiekuna prawnego istotne jest utrzymywanie kontaktu z dzieckiem, jego opiekunem, nauczycielem lub wychowawcą, co ułatwi rodzicom monitorowanie losów dziecka.

Jak zauważa Małgorzata Szyszka: Jest wiele sytuacji, w których tylko opiekun prawny może podejmować decyzje związane z dzieckiem, może otrzymywać ważne informacje lub podejmować konieczne działania, reprezentować dziecko przed organami państwa i podczas czynności prawnych. W praktyce sprowadza się to do zaniechania wielu czynności przed organami państwa i podczas czynności prawnych. Dochodzi również do zaniechania wielu czynności przez instytucje i odpowiednie służby (nierzadko w „lżejszych” sprawach omijanie prawa)¹¹.

¹¹ Szyszka M., (2011), *Pomoc dziecku i rodzinie migracyjnej. Formy i zakres pomocy w opinii społecznej*, [w:] Świątkiewicz-Mośny M. (red.), *Rodzina. Kondycja i przemiany*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 36.

3. Obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny i obowiązek nauki

Rodzina i szkoła, jako ważne środowiska wychowawcze, kształtują osobowość, odpowiednie postawy i osobistą kulturę dzieci i młodzieży. Proces wychowania i prawidłowej socjalizacji jest możliwy pod warunkiem partnerskiej współpracy obu tych środowisk oraz pełnego zaangażowania obojga rodziców. Innym znaczącym zagadnieniem jest współuczestnictwo rodziców w czynnościach podejmowanych przez nauczycieli i specjalistów w stosunku do dziecka oraz akceptacja przez rodziców proponowanych rozwiązań edukacyjnych czy pomocowych.

W ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 59) prawodawca ustala, iż oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, a także wskazaniemi zawartymi w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* oraz *Konwencji o Prawach Dziecka*.

Zgodnie z przepisami ustawy szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności.

W art. 1 pkt 1 i 2 ustawy prawodawca stanowi, że system oświaty zapewnia w szczególności:

1. Realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju.
2. Wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny.

3.1. Obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego

Obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, zgodnie z treścią art. 31 ust. 4 i 5 ustawy *Prawo oświatowe*, może być realizowany w przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej lub w innej formie wychowania przedszkolnego. Realizacja tego obowiązku rozpoczyna się z początkiem z roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat.

Dzieciom, które mają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, można odroczyć obowiązek szkolny, jednak nie dłużej niż do końca roku szkolnego

w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat. W tym przypadku dziecko kontynuuje przygotowanie przedszkolne.

Przepisy ustawy *Prawo oświatowe* regulują obowiązki rodzica związane z rocznym przygotowaniem przedszkolnym dziecka, a do obowiązków tych należą:

1. Dopełnienie czynności związanych ze zgłoszeniem dziecka do przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej lub innej formy wychowania przedszkolnego.
2. Zapewnienie regularnego uczęszczania dziecka na zajęcia.
3. Informowanie, w terminie do dnia 30 września każdego roku, dyrektora placówki oświatowej, w obwodzie której dziecko mieszka, o realizacji tego obowiązku spełnianego w sposób określony w art. 36 ust. 10 ustawy.
4. Zapewnienie dziecku warunków nauki określonych w zezwoleniu, o którym mowa w art. 37 ust. 1 – w przypadku dziecka realizującego obowiązek poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym, w szkole podstawowej lub w innej formie wychowania przedszkolnego.

Prawo oświatowe przewiduje zwolnienie dziecka z rocznego przygotowania przedszkolnego w sytuacji wcześniejszego przyjęcia go do szkoły, o czym stanowi art. 36 ust. 3 ustawy i co dokonuje się na wniosek rodziców. Ostateczną decyzję podejmuje dyrektor szkoły, uwzględniając przepisy zawarte w art. 36 ust. 1, określające następujące warunki:

1. Dziecko korzystało z wychowania przedszkolnego w roku szkolnym poprzedzającym rok szkolny, w którym ma rozpocząć naukę w szkole podstawowej.
2. Dziecko posiada opinię o możliwości rozpoczęcia nauki w szkole podstawowej, wydaną przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną albo niepubliczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną, założoną zgodnie z art. 168 *Prawa oświatowego* oraz zatrudniającą pracowników posiadających kwalifikacje określone dla pracowników publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Kontrolowanie spełniania obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego należy do zadań dyrektora szkoły podstawowej, w obwodzie której dziecko mieszka, o czym mówi art. 33 ust. 2 *Prawa oświatowego*.

Dyrektorzy publicznych i niepublicznych przedszkoli i szkół podstawowych, w których zorganizowano oddziały przedszkolne, oraz nauczyciele prowadzący zajęcia w publicznych i niepublicznych innych formach wychowania przedszkolnego są obowiązani powiadomić dyrektora szkoły, w obwodzie której dziecko mieszka, o spełnianiu przez dziecko obowiązku, o którym mowa w art. 31 ust. 4 ustawy, odpowiednio w przedszkolu, oddziale przedszkolnym

w szkole podstawowej lub w innej formie wychowania przedszkolnego oraz o zmianach w tym zakresie, zgodnie z art. 33 ust. 3 ustawy.

Na mocy przepisów obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, może być spełniany przez uczęszczanie odpowiednio do przedszkola lub szkoły:

- za granicą, w tym na podstawie umów międzynarodowych lub porozumień o współpracy bezpośredniej, zawieranych przez szkoły, jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej lub w ramach programów edukacyjnych Unii Europejskiej;
- przy przedstawicielstwie dyplomatycznym innego państwa w Polsce, zgodnie z art. 36 ust. 10 ustawy.

Niespełnianie obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego podlega egzekucji w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (na podstawie przepisów ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 1966 r. Nr 24, poz.151; Dz.U. z 2005 r. Nr 229, poz. 1954, z późn. zm.).

Przez niespełnianie obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego należy rozumieć nieusprawiedliwioną nieobecność dziecka w okresie jednego miesiąca na co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych organizowanych w przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej lub innej formie wychowania przedszkolnego. Zgodnie z art. 31 pkt 8 *Prawa oświatowego* zapewnienie warunków do spełniania obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego jest zadaniem własnym gminy.

3.2. Obowiązek szkolny i obowiązek nauki

Obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia, zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy *Prawo oświatowe*.

Na mocy art. 36 ustawy obowiązek szkolny spełniany jest poprzez uczęszczanie do szkoły podstawowej publicznej albo niepublicznej, a po jej ukończeniu w formie:

- uczęszczania do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadpodstawowej;
- realizowania, zgodnie z odrębnymi przepisami, przygotowania zawodowego u pracodawcy.

Jednak nie wszystkie dzieci, które kończą 7 lat, zostają uczniami szkoły podstawowej. W polskim systemie oświatowym możliwe jest bowiem wcześniejsze

rozpoczęcie nauki szkolnej przez dziecko, które przed dniem 1 września kończy 6 lat i wykazuje dojrzałość do podjęcia nauki w szkole. Wnioskodawcą wcześniejszego rozpoczęcia nauki szkolnej jest rodzic, a decyzję taką podejmuje dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, zgodnie z treścią art. 36 ust. 2 ustawy.

W stosunku do dziecka, które nie osiągnęło odpowiedniego poziomu gotowości szkolnej – co musi być potwierdzone opinią psychologiczno-pedagogiczną – dyrektor szkoły, w obwodzie której mieszka uczeń, na wniosek rodzica podejmuje decyzję o odroczeniu spełniania obowiązku szkolnego o jeden rok, o czym mówi art. 36 ust. 4–6 ustawy.

Na rodzicu zatem ciąży obowiązek w zakresie realizacji przez dziecko obowiązku szkolnego, takie jak:

- dopełnienie formalności związanych ze zgłoszeniem dziecka do szkoły;
- odpowiedzialność za systematyczne uczęszczanie małoletniego na zajęcia szkolne;
- zorganizowanie dziecku warunków do nauki w domu, z uwzględnieniem spełnienia warunków określonych przez dyrektora w sytuacji spełniania obowiązku szkolnego poza szkołą;
- informowanie, na żądanie władz samorządowych, o formie spełniania obowiązku szkolnego, zgodnie z art. 40 ust. 1–2 ustawy *Prawo oświatowe*.

Formą spełniania obowiązku szkolnego jest też udział dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu głębokim w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych, które są organizowane na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz.U. z 2013 r., poz. 529).

W rozporządzeniu zapisano, że udział w zajęciach dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim – objętych obowiązkiem rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązkiem szkolnym lub obowiązkiem nauki – uznaje się za spełnianie tych obowiązków, zgodnie z art. 16 ust. 7 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 257, z późn. zm.).

Zakwalifikowanie ucznia do udziału w zajęciach wymaga orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych, które na wniosek rodzica wydają zespoły orzekające, działające przy publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradniach specjalistycznych.

Jak stanowi rozporządzenie z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743), w orzeczeniu o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych zespół określa:

1. Formę zajęć rewalidacyjno-wychowawczych: indywidualną lub zespołową.
2. Diagnozę funkcjonowania dziecka, uwzględniającą potencjał rozwojowy, mocne strony oraz występujące w środowisku nauczania i wychowania bariery i ograniczenia utrudniające funkcjonowanie dziecka.
3. Okres, w jakim zachodzi potrzeba objęcia dziecka zajęciami rewalidacyjno-wychowawczymi.
4. Zalecane warunki i formy wsparcia, umożliwiające realizację indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka, w tym warunki rozwijania jego potencjalnych możliwości i mocnych stron oraz wzmacniania aktywności i uczestnictwa dziecka w życiu przedszkola, szkoły lub ośrodka.
5. Zalecane cele rozwojowe i terapeutyczne do realizacji podczas zajęć rewalidacyjno-wychowawczych oraz – w zależności od potrzeb – w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej dziecku i jego rodzicom przez przedszkole, szkołę lub ośrodek oraz poradnię, wraz ze wskazaniem zalecanych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
6. Sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, w tym sprzęt z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, niezbędny do realizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych – w zależności od potrzeb dziecka.
7. Zalecane sposoby oceny efektów działań podjętych przez przedszkole, szkołę lub ośrodek w celu realizacji zaleceń, o których mowa w § 16 ust. 1, 2 pkt 4–6 rozporządzenia.

Tylko rodzic lub prawnie ustanowiony opiekun dziecka może ubiegać się o przydzielenie takiej formy zajęć dziecku z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim.

Do zadań rodzica lub prawnego opiekuna należy też zapewnienie dziecku opieki podczas zajęć realizowanych w domu rodzinnym, gdyż taka forma zajęć jest przewidziana ustawowo na mocy art. 76 ust. 3 ustawy *Prawo oświatowe*.

Zgodnie z treścią art. 38 ust. 1 ustawy w przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego rozpoczęcie spełniania obowiązku szkolnego może być odroczone nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat.

Obowiązek szkolny może być też realizowany poprzez uczęszczanie dziecka do szkoły za granicą – oprócz przepisów ustawowych – również na podstawie

umów międzynarodowych lub porozumień o współpracy bezpośredniej, zawieranych przez szkoły, jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej lub w ramach programów edukacyjnych Unii Europejskiej, a także poprzez uczęszczanie dziecka do szkoły przy przedstawicielstwie dyplomatycznym innego państwa w Polsce.

Na podstawie art. 41 *Prawa oświatowego* **spełnianie przez małoletniego obowiązku szkolnego podlega kontroli:**

- sprawowanej przez dyrektorów szkół podstawowych – co odnosi się do dzieci zamieszkałych w obwodach tych szkół;
- wykonywanej przez gminę – w odniesieniu do młodzieży zamieszkałej na terenie tej gminy.

Dyrektorzy szkół kontrolują wykonywanie obowiązku szkolnego, a także współdziałają z rodzicami w realizacji tego obowiązku, prowadzą też ewidencję spełniania obowiązku szkolnego na zasadach określonych w § 28 pkt 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).

Niespełnianie przez dziecko obowiązku szkolnego, w myśl art. 42 ust. 1 ustawy *Prawo oświatowe*, podlega egzekucji w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Zgodnie z treścią art. 42 ust. 2 ustawy przez niespełnienie obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki należy rozumieć nieusprawiedliwioną nieobecność w okresie jednego miesiąca na co najmniej 50%:

- dni zajęć w przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej, innej formie wychowania przedszkolnego, szkole podstawowej, szkole ponadpodstawowej lub placówce;
- zajęć w przypadku spełniania obowiązku w innej formie, w tym zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

Egzekwowanie obowiązku szkolnego może polegać na przymusowym doprowadzeniu dziecka do odpowiedniego typu szkoły przy zaangażowaniu pracowników Policji lub Straży Miejskiej, co nie wyklucza podjęcia działań wykonawczych przez organ egzekucyjny, tj. pracownika gminy.

Przepisy ustawy *Prawo oświatowe* zakładają – oprócz prawa do nauki – również obowiązek nauki, którego realizację po ukończeniu szkoły podstawowej można kontynuować w następujących typach szkół:

- czteroletnim liceum ogólnokształcącym,
- pięcioletnim technikum,
- trzyletniej branżowej szkole I stopnia,
- trzyletniej szkole specjalnej przysposabiającej do pracy,
- dwuletniej branżowej szkole II stopnia,
- szkole policealnej dla osób posiadających wykształcenie średnie lub wykształcenie średnie branżowe o okresie nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku.

Dla realizacji obowiązku szkolnego i obowiązku nauki ważne jest rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534). Przepisy § 3 ust. 2 rozporządzenia akcentują rolę rodziców i prawnych opiekunów dziecka, zwłaszcza w sytuacji wydania przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną i udostępnienia szkole opinii poradni.

Istotne jest też rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).

W § 24 ust. 1 tego rozporządzenia prawodawca przyjął, iż w przypadku gdy poradnia psychologiczno-pedagogiczna, w tym poradnia specjalistyczna, stała się niewłaściwa do udzielania pomocy dziecku, w szczególności w związku ze zmianą terenu działania poradni lub zmianą miejsca zamieszkania dziecka, dyrektor poradni, na wniosek rodziców dziecka, niezwłocznie przekazuje [innej – red.] poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, właściwej do udzielania pomocy dziecku, indywidualną teczkę zawierającą dokumentację badań i czynności uzupełniających.

3.3. Realizacja obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza granicami kraju

Dzieci rodziców wyjeżdżających za granicę na dłuższy pobyt spełniają obowiązek szkolny w lokalnych szkołach lub placówkach oświatowych. Przepisy polskiego prawa oświatowego dotyczą tylko tych osób, które zamieszkują na terenie Polski, natomiast wyłączone spod jego regulacji są dzieci i młodzież mieszkające w innych krajach na stałe lub tymczasowo.

W systemie edukacji obowiązuje zasada realizacji obowiązku szkolnego i nauki zgodnie z prawodawstwem państwa, na terenie którego przebywa dziecko.

Dzieci polskie przebywające za granicą mogą spełniać obowiązek szkolny i obowiązek nauki w szkołach lub placówkach Ośrodka Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG). Ośrodek realizuje kształcenie dzieci i młodzieży w języku polskim, w formach takich jak:

- szkolne punkty konsultacyjne,
- szkoły społeczne,
- sekcje polskie w szkołach zagranicznych,
- szkoły europejskie,
- nauczyciele kierowani,
- szkoły kształcenia na odległość w szkołach im. Komisji Edukacji Narodowej¹².

Szkolne punkty konsultacyjne to szkoły tworzone przy polskich placówkach dyplomatycznych. Należą do struktury Ośrodka Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą i obecnie działają w 36 krajach. Są to: Zespół Szkół w Atenach, 67 szkolnych punktów konsultacyjnych (SPK), 4 sekcje polskie w szkołach międzynarodowych we Francji.

Szkoły te realizują program uzupełniający, czyli przedmioty ojczyste, takie jak język polski i wiedza o Polsce, z wyjątkiem Zespołu Szkół w Atenach, który prowadzi również nauczanie ramowe. W roku szkolnym 2013/2014 naukę w szkołach przy polskich placówkach dyplomatycznych rozpoczęło łącznie 15,8 tys. uczniów, w tym w szkołach podstawowych – 12 tys., w gimnazjach – 2,8 tys., liceach ogólnokształcących – ok. 1 tys. uczniów. W szkołach pracuje 586 nauczycieli¹³.

Szkoły społeczne prowadzone są przez polonijne organizacje oświatowe, stowarzyszenia rodziców, polskie parafie. Szczegółowe informacje o nich są dostępne na portalu www.polska-szkola.pl, prowadzonym przez ORPEG. Dotychczas na stronie zarejestrowały się 402 szkoły, które zadeklarowały kształcenie się ponad 31 tys. uczniów.

Szkoły społeczne istnieją m.in. we Francji, Niemczech, na Ukrainie, w Argentynie, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Hiszpanii, Czechach, Belgii, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie¹⁴.

Sekcje polskie w szkołach zagranicznych funkcjonują w placówkach edukacyjnych obcych systemów oświaty. Zalicza się do nich takie szkoły, w których:

¹² www.orpeg.pl [dostęp dn. 12 listopada 2017 r.].

¹³ Ibidem.

¹⁴ www.polska-szkola.pl

- nauczanie wszystkich przedmiotów w klasach I–IV lub I –XII odbywa się w języku polskim – np. szkoły na Litwie, Ukrainie, Łotwie, Białorusi, w Czechach, Mołdawii;
- nauczanie języka polskiego i przedmiotów ojczystych prowadzone jest
 - ▶ w systemie oddziałów dwujęzycznych w sekcjach polskich – np. szkoły we Francji: w Lyonie, Paryżu, Strasburgu¹⁵;
 - ▶ jako przedmiot obowiązkowy – kilka szkół w Rosji, na Białorusi, Ukrainie i Łotwie;
- nauczanie języka polskiego odbywa się w ramach zajęć dodatkowych – m.in. szkoły w Danii, Szwecji, Norwegii, Niemczech, Australii, na Węgrzech, w Rumunii, Rosji, na Ukrainie, Białorusi, w Kazachstanie¹⁶.

Proces kształcenia dziecka poza granicami Polski regulują akty prawne:

- ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 59, 949);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie postępowania w celu uznania świadectwa lub innego dokumentu albo potwierdzenia wykształcenia lub uprawnień do kontynuacji nauki uzyskanych w zagranicznym systemie oświaty (Dz.U. z 2015 r., poz. 447);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej zmieniające rozporządzenie z dnia 24 sierpnia 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 1369);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz.U. z 2014 r., poz. 454);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1649) zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz.U. z 2017 r., poz. 1648).

Treści rozporządzeń precyzują typy szkół i placówek oświatowych oraz określają ich zadania i kryteria przyjmowania dzieci i młodzieży.

Zgodnie z § 1 ust. 1–3 rozporządzenia MEN (Dz.U. z 2017 r., poz. 1648) dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą mogą pobierać naukę w następujących szkołach:

- podstawowych i liceach ogólnokształcących oraz zespołach tych szkół przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i przedstawicielstwach wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej – **szkoły za granicą**;

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ www.orep.pl

- szkolnych punktach konsultacyjnych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i przedstawicielstwach wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej – **punkty szkolne**;
- szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących w Polsce oraz zespołach tych szkół – **szkoły w Polsce**.

Szkoły za granicą zgodnie z § 9 ust. 1 rozporządzenia MEN realizują:

- programy nauczania uwzględniające podstawę programową kształcenia ogólnego, określoną w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 1 ustawy *Prawo oświatowe*;
- ramowy plan nauczania dla danego typu szkoły, określony w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 3 ustawy;
- programy nauczania uwzględniające ramy programowe kształcenia uzupełniającego dla szkolnych punktów konsultacyjnych, określone w załączniku nr 1 do rozporządzenia;
- plany nauczania uzupełniającego określone w załączniku nr 2 do rozporządzenia;
- zajęcia edukacyjne w trybie stacjonarnym przez pięć dni w tygodniu.

Punkty szkolne, o których mowa w ustawie *Prawo oświatowe* oraz w § 10 rozporządzenia MEN, realizują:

- programy nauczania uwzględniające ramy programowe kształcenia uzupełniającego dla szkolnych punktów konsultacyjnych, określone w załączniku nr 1 do rozporządzenia;
- plany nauczania uzupełniającego określone w załączniku nr 2 do rozporządzenia;
- zajęcia edukacyjne w trybie stacjonarnym w wybranych dniach tygodnia, ustalone w arkuszu organizacji pracy punktu.

Szkoły w Polsce, jako trzecia możliwość organizacji kształcenia ucznia przebywającego za granicą, prowadzą kształcenie na odległość, obejmujące realizację:

- programów nauczania uwzględniających podstawę programową kształcenia ogólnego, określoną w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 1 ustawy *Prawo oświatowe*;
- programu nauczania uwzględniającego ramy programowe kształcenia uzupełniającego dla szkolnych punktów konsultacyjnych, określone w § 11 ust. 1 załącznika nr 1 do rozporządzenia MEN.

Zgodnie z rozporządzeniem zajęcia edukacyjne w kształceniu na odległość prowadzone są w formie konsultacji. Ocenianiu podlegają zajęcia edukacyjne ucznia, natomiast nie ocenia się zachowania ucznia. Uczniowie i absolwenci szkół otrzymują świadectwa szkolne, wydawane zgodnie z przepisami §16

ust. 1 rozporządzenia MEN w sprawie warunków i trybu wydawania świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych na wniosek rodziców lub opiekunów, a w przypadku ucznia pełnoletniego – na wniosek ucznia.

Punkt szkolny wydaje także informację o systemie oświaty kraju, w którym uczeń realizował obowiązek szkolny lub obowiązek nauki, oraz o zakresie zajęć edukacyjnych zrealizowanych w szkole funkcjonującej w systemie oświaty kraju pobytu ucznia, do której uczeń uczęszczał. Do wniosku o wydanie informacji dołącza się ostatnie świadectwo uzyskane w tej szkole, zgodnie z § 16 ust. 2 rozporządzenia.

Do cytowanego rozporządzenia zostały dołączone załączniki zawierające ramy programowe kształcenia uzupełniającego dla szkolnych punktów konsultacyjnych oraz plany nauczania uzupełniającego.

Warto wiedzieć, że rozporządzenie zmieniające z 18 sierpnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1649) w pkt 2 uchyliło m.in. § 4 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz.U. z 2014 r., poz. 454), w którym zawarta była regulacja dotycząca możliwości kształcenia w trybie tzw. edukacji domowej w szkołach działających w Polsce. Oznacza to, że poczynając od dnia 1 września 2017 r., nie jest możliwe ubieganie się przez rodziców dzieci przebywających czasowo za granicą o wydanie zezwolenia na spełnianie przez dziecko obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą w trybie art. 37 ustawy *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 59, ze zm.). Zezwolenia wydane przed dniem 1 września 2017 r. na podstawie art. 16 ust. 8 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2016 r., poz. 1943 ze zm.) pozostają w mocy, zgodnie z brzmieniem art. 305 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. o przepisach wprowadzających ustawę *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 60)¹⁷.

Na podstawie § 4 pkt 1 rozporządzenia MEN (Dz.U. z 2017 r., poz. 1648) zadania związane z organizacją kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą koordynuje Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą. Jest on zespołem szkół i placówek w rozumieniu § 4 ust. 2 ustawy *Prawo oświatowe*, a jego organizację i szczegółowe zadania określa statut nadany przez ministra, zgodnie z § 4 ust. 4 ustawy.

Przyjęcie dziecka do szkoły regulują przepisy obowiązujące w danym kraju – udostępnione na stronach internetowych oraz w lokalach ambasad. Rodzic może i powinien zapoznać się z nimi przed wyjazdem za granicę.

¹⁷ www.edukacja.warszawa.pl [dostęp dn. 20 listopada 2017 r.].

Najczęściej dziecko zapisywane jest do lokalnej szkoły i klasy odpowiadającej jego wiekowi. W systemach edukacyjnych różnych krajów istnieją jednak pewne różnice dotyczące wieku rozpoczynania nauki szkolnej. Tak jest w Wielkiej Brytanii i Holandii, gdzie dziecko rozpoczyna naukę w wieku 5 lat. Niektóre kraje oferują też dzieciom nieobowiązkową edukację przedszkolną, trwającą dwa lata.

Szkoły państwowe realizują naukę bezpłatnie. Nie we wszystkich krajach obowiązuje rejonizacja, co może powodować przeciążenie szkół lokalnych, położonych blisko miejsca zamieszkania, i wiążącą się z tym potrzebę znalezienia miejsca dla dziecka w innej szkole. Dlatego warto skorzystać z pośrednictwa lokalnego biura edukacji i zapisać dziecko do szkoły jeszcze przed wakacjami. Świadectwa promocyjne, wydawane przez te szkoły, nie są dokumentem państwowym, a stanowią jedynie informację dla rodzica o postępach w rozwoju dziecka.

Zapisanie dziecka do szkoły wymaga przedstawienia określonych dokumentów – najczęściej są to:

- metryka urodzenia dziecka;
- dokument potwierdzający tożsamość (paszport, dowód osobisty);
- poświadczenie adresu zamieszkania;
- dokumenty potwierdzające dotychczasową edukację dziecka;
- dodatkowo – wszystkie dokumenty potwierdzające specjalne potrzeby edukacyjne dziecka, jego osiągnięcia czy udział w zajęciach pozalekcyjnych.

Rodzice, którzy zapisali lub zamierzają zapisać dziecko do szkoły za granicą, zobowiązani są na podstawie ustawy *Prawo oświatowe* do powiadomienia o zaistniałym fakcie szkoły w miejscu zamieszkania w Polsce, która prowadzi księgę ewidencji uczniów. Niepowiadomienie szkoły o innym miejscu spełniania przez dziecko obowiązku szkolnego i obowiązku nauki w terminie do 30 września każdego roku może skutkować wnioskiem dyrektora szkoły o wszczęcie postępowania egzekucyjnego wobec rodziców lub prawnych opiekunów, związanym z niespełnianiem przez dziecko obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.

Aby po powrocie z zagranicy uczeń mógł kontynuować naukę w polskiej szkole, wystarczy świadectwo szkolne szkoły zagranicznej potwierdzające ukończenie danej klasy; nie jest konieczne wcześniejsze, równoległe realizowanie obowiązku szkolnego w polskiej szkole za granicą.

Dziecku pobierającemu naukę w szkole poza obszarem Polski rodzic winien umożliwić kontakt z językiem polskim oraz korzystanie z oferty edukacyjnej w języku polskim, co sprzyja podtrzymywaniu relacji z językiem ojczystym

i polską kulturą. Pomocne w tym mogą okazać się następujące instytucje lub organizacje:

- szkoły sobotnie, prowadzone przez polskie organizacje pozarządowe, parafie kościelne: www.polska-szkola.pl;
- szkoły polskie przy ambasadach, konsulatach lub filiach polskich placówek dyplomatycznych;
- szkoły europejskie dla dzieci pracowników instytucji europejskich.

Szkoły europejskie specjalizują się w kształceniu dzieci pochodzących z różnych krajów w ich ojczystym języku. Realizują też ideę zaszczerpienia uczniom wartości i kultury narodowej, równolegle z kształtowaniem poczucia przynależności do wspólnoty europejskiej.

Dla osiągnięcia tego celu każda grupa dzieci tej samej narodowości uczy się – od klasy pierwszej do matury – w swojej sekcji językowej, zaś zajęcia rekreacyjne, kulturalne i artystyczne – już od przedszkola – prowadzone są w grupach międzynarodowych.

W pierwszej klasie dochodzą języki obce, których dzieci uczą się także w klasach mieszanych. Na poziomie klasy odpowiadającej polskiej pierwszej klasie gimnazjum pojawia się wspólna nauka historii i geografii. Przedmioty te nauczane są w języku obcym dla ucznia oraz w grupach mieszanych narodowościowo.

W języku ojczystym – aż do matury – prowadzone są następujące przedmioty:

- język polski w polskiej sekcji szkół europejskich,
- matematyka,
- biologia,
- chemia,
- fizyka.

Wszystkie zajęcia oprócz zajęć z języka polskiego, niezależnie od języka wykładu, odbywają się według jednakowych dla każdej sekcji narodowej programów edukacyjnych, opracowanych przez ekspertów delegowanych przez każdy z krajów sygnatariuszy *Konwencji o Statucie Szkół Europejskich*¹⁸.

¹⁸ Kozdrowicz E., Walczak B. (red.), (2008), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów. Niezbędnik nauczyciela*, seria *Zeszyty metodyczne*, nr 8, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, s. 72.

4. Różnorodna pomoc udzielana dziecku i rodzinie, także w przypadku wyjazdu zarobkowego rodziców oraz powrotu z zagranicy

Do świadczenia pomocy dziecku i rodzinie – zgodnie z przedmiotem swojego działania – zobowiązane są zarówno służby państwowe i samorządowe, jak i organizacje społeczne i pozarządowe. Prawo określa kompetencje sądów rodzinnych, prokuratury i policji, placówek oświatowych, ośrodków pomocy rodzinie, poradni psychologiczno-pedagogicznych, także stowarzyszeń i fundacji – działających również w warunkach uzasadniających ich aktywność wobec ucznia i rodziny migracyjnej.

W polskim systemie edukacji koordynatorami pomocy udzielanej dzieciom spełniającym obowiązek szkolny są nauczyciele, którzy zapewniają instytucjom pomocowym zdobywanie wiedzy o dziecku i rodzinie, ułatwiają wymianę informacji między poszczególnymi podmiotami wspierającymi, a także uczestniczą w ustalaniu konkretnych działań na rzecz dziecka i rodziny.

Pomoc udzielana dziecku i rodzinie, w tym rodzinie funkcjonującej w realiach migracji zarobkowej, przyjmuje różne formy, począwszy od świadczeń socjalnych i opieki społecznej, poprzez poradnictwo, doradztwo opiekuńcze i wychowawcze, do działań diagnostyczno-terapeutycznych, skierowanych bezpośrednio do dziecka, które takiej pomocy potrzebuje.

W obszarze edukacji dziecko jest dodatkowo wspierane przez system pomocy psychologiczno-pedagogicznej w zakresie funkcjonowania szkolnego. Pomoc ta obejmuje również rodziców w kwestiach związanych z kształceniem i wychowaniem dzieci.

Wyspecjalizowana pomoc na rzecz dziecka i rodziny realizowana jest jako:

- pomoc prawna – przez prokuraturę i sądownictwo;
- pomoc społeczna – przez ośrodki pomocy społecznej: MOPS, GOPS;
- pomoc pedagogiczna i pomoc psychologiczna – przez szkoły, placówki oświatowe, poradnie psychologiczno-pedagogiczne;
- pomoc materialna i duchowa – przez kościół, organizacje pozarządowe;
- pomoc o charakterze interwencji – przez policję¹⁹.

¹⁹ Kozak S., (2010), *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa: Difin, s. 123.

Zdaniem Małgorzaty Szyszki na pomoc rodzinie winny składać się:

- kompensacja społeczna, w tym pomoc socjalna i wychowawcza;
- profilaktyka wychowawcza;
- wzbogacanie wiedzy rodziców na temat uwarunkowań rozwojowych dziecka²⁰.

Obserwowana w praktyce rosnąca skala migracji zarobkowej rodziców spowodowała poszukiwanie sformalizowanych rozwiązań, uwzględniających przede wszystkim sytuację „osieroconego” dziecka. Z inicjatywy Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN), koordynatora ds. równego statusu prawnego i sekretarza stanu w Kancelarii Rady Ministrów podjęto następujące działania:

- uruchomiono telefon zaufania dla dzieci i młodzieży, we współpracy MEN i Fundacji Dzieci Niczyje;
- upowszechniono dobre praktyki w zakresie przeciwdziałania negatywnym skutkom eurosieroctwa, w postaci broszur i informatorów dla rodziców wyjeżdżających za granicę – np. w Kuratorium Oświaty w Lublinie;
- przygotowano kampanię informacyjną na temat postępowania z dzieckiem, którego rodzice wyjechali za granicę do pracy;
- podjęto działania zmierzające do stworzenia mechanizmu ochrony prawnej dzieci, których rodzice wyjechali za granicę do pracy;
- podjęto szerokie działania informacyjne w krajach o największej liczbie Polaków migrujących zarobkowo²¹.

4.1. Zasady i formy udzielania pomocy społecznej dziecku i rodzinie

Zasady udzielania pomocy dziecku i rodzinie w funkcjonowaniu życiowym, rodzinnym i społecznym regulują przepisy ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1769).

Pomoc społeczna zgodnie z treścią art. 5 pkt 1 i 2 ustawy przysługuje:

- osobom posiadającym obywatelstwo polskie;
- osobom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

²⁰ Szyszka M., (2011), *Pomoc dziecku i rodzinie migracyjnej. Formy i zakres pomocy w opinii społecznej*, [w:] Świątkiewicz-Mośny M. (red.), *Rodzina. Kondycja i przemiany*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

²¹ Pawelec L., (2015), *Instytucjonalne rozwiązywanie problemu dziecka z syndromem eurosieroctwa*, „Pedagogika Rodziny”, nr 5 (3), s. 97–98.

4.2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna realizowana w polskim systemie edukacji

Poza świadczeniem usług z zakresu pomocy społecznej prawodawca oferuje dzieciom i ich rodzicom szeroki zakres **pomocy psychologiczno-pedagogicznej**, realizowanej w polskim systemie edukacji. Pomoc ta osobowo świadczona jest przez nauczycieli, dyrektorów szkół, przedszkoli i placówek oświatowych oraz przez specjalistów: pedagogów, psychologów, logopedów i innych. Kwestie organizacji i zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej regulują przepisy:

- ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty – w art. 22 ust. 2 pkt 11 (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 1943);
- rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591).

Zgodnie z intencją prawodawcy zawartą w § 2 pkt 1 rozporządzenia pomoc psychologiczno-pedagogiczna, udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce, polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia i czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie w przedszkolu, szkole i placówce. Pomoc ta ma na celu wspieranie potencjału rozwojowego ucznia oraz stwarzanie mu warunków do aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu szkoły i placówki oraz w środowisku społecznym.

Potrzeba udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej wynika między innymi z zaniedbań środowiskowych, związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobu spędzania czasu wolnego i kontaktów środowiskowych, o czym mowa w § 2 pkt 11 rozporządzenia. Pomoc ta jest także konieczna w następstwie trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym w wyniku wcześniejszego kształcenia za granicą, na co prawodawca wskazuje w §2 pkt 12 rozporządzenia.

Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej jest dobrowolne i nieodpłatne, zgodnie z § 3 rozporządzenia MEN.

W § 4 pkt 2 prawodawca przyjął, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest realizowana zarówno przez nauczycieli w bieżącej pracy z uczniem, jak też w zintegrowanych działaniach nauczycieli i innych specjalistów, w tym:

psychologa, pedagoga, logopedy, doradcy zawodowego czy terapeuty pedagogicznego. Inicjatorem organizowania pomocy mogą być: uczeń, jego rodzice, dyrektor, nauczyciel lub wychowawca, pielęgniarka, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, asystent edukacji romskiej, pomoc nauczyciela, asystent nauczyciela, pracownik socjalny, kurator sądowy czy organizacja pozarządowa lub inna instytucja działająca na rzecz rodziny, co zapisano w § 5 rozporządzenia.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dotyczy dziecka lub ucznia, ale jest też adresowana do jego rodziców – w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń, o czym mowa w § 6 pkt 5 rozporządzenia. W grupie zajęć skierowanych do dzieci i uczniów znajdują się też zajęcia rozwijające kompetencje emocjonalno-społeczne. Zajęcia te organizowane są dla uczniów przejawiających trudności w funkcjonowaniu społecznym.

Ustalone formy pomocy, okres jej udzielania oraz liczba godzin stanowią informację dla rodzica, którą pisemnie przekazuje mu dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki, zgodnie z § 23 pkt 2 rozporządzenia.

Treść rozporządzenia określa zakres udzielanej pomocy, formy, odbiorców oraz warunki jej organizacji dla uczniów – zarówno na terenie przedszkola, szkoły, placówki, jak i poradni psychologiczno-pedagogicznej. Większość form pomocowych, w tym: zajęcia rewalidacyjne, specjalistyczne, nauka w klasie integracyjnej czy terapeutycznej, wymaga zgody rodzica lub prawnego opiekuna dziecka. Bez zgody rodzica dziecko może korzystać tylko z porad bieżących, konsultacji z psychologiem, pedagogiem, zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia.

Zgodnie z rozporządzeniem każda konsultacja specjalistyczna czy badanie diagnostyczne lub pomoc terapeutyczna, udzielone dziecku w poradni psychologiczno-pedagogicznej, wymagają pisemnej zgody rodzica. Jej brak utrudnia, a nawet uniemożliwia, rozpoczęcie interwencji pedagogicznej, terapeutycznej oraz udzielenie dziecku odpowiedniego wsparcia specjalistycznego w ramach systemowych rozwiązań pomocowych. Rozporządzenie określa też zadania specjalistów: psychologa, pedagoga, logopedy, doradcy zawodowego i terapeuty pedagogicznego.

4.2.1. Działania wychowawczo-profilaktyczne szkoły

Do obowiązków szkoły w zakresie udzielania pomocy dziecku i rodzinie należą **działania wychowawczo-profilaktyczne**, dla prowadzenia których podstawę prawną stanowi ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 59).

Zgodnie z przepisami ustawy szkoły oraz placówki oświatowe realizują program wychowawczo-profilaktyczny, obejmujący:

- treści i działania o charakterze wychowawczym, skierowane do uczniów;
- treści i działania o charakterze profilaktycznym, dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów, przygotowane na podstawie przeprowadzonej diagnozy potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej, skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców, zgodnie z brzmieniem art. 26 ust. 1 ustawy.

Artykuł 109 ustawy określa formy działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły, do której należą:

- obowiązkowe zajęcia edukacyjne z zakresu kształcenia ogólnego i z zakresu kształcenia w zawodzie (o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 3 ustawy);
- praktyczna nauka zawodu, a w przypadku szkół artystycznych – edukacyjne zajęcia artystyczne;
- dodatkowe zajęcia edukacyjne, do których zalicza się:
 - ▶ zajęcia z języka obcego nowożytnego innego niż język obcy nowożytny nauczany w ramach obowiązkowych zajęć edukacyjnych,
 - ▶ zajęcia, dla których nie została ustalona podstawa programowa, lecz program nauczania tych zajęć został włączony do szkolnego zestawu programów nauczania;
- zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych;
- zajęcia w ramach kwalifikacyjnych kursów zawodowych;
- zajęcia w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia uczniów, w szczególności w celu kształtowania ich aktywności i kreatywności;
- zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego.

4.2.2. Działania wspierające poradni psychologiczno-pedagogicznej

Zasady udzielania pomocy uczniom z utrudnieniami rozwojowymi, którzy wymagają specjalnej organizacji kształcenia, określają dwa inne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej:

- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. (wraz z rozporządzeniem zmieniającym z dnia 25 sierpnia 2017 r.) w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1647);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające, działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

Instytucją wspomagającą działania szkoły w sferze jej zadań pomocowych jest poradnia psychologiczno-pedagogiczna.

Zgodnie z § 1 rozporządzenia (Dz.U. z 2017 r., poz. 1647), dotyczącego zasad działania poradni, udziela ona rodzicom i nauczycielom pomocy psychologiczno-pedagogicznej, związanej z wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży, a także wspomaga przedszkola, szkoły i placówki w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, udzielana przez specjalistów bezpośrednio dzieciom i młodzieży oraz rodzicom na podstawie § 8 ust. 1 rozporządzenia, obejmuje:

- prowadzenie terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin;
- udzielanie wsparcia dzieciom i młodzieży wymagającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej;
- udzielanie pomocy rodzicom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, zgodnie z treścią § 8 ust. 2 pkt 1–9 rozporządzenia, udzielana jest w formie:

- indywidualnych lub grupowych zajęć terapeutycznych dla dzieci i młodzieży;
- terapii rodziny;
- grup wsparcia;
- prowadzenia mediacji;
- interwencji kryzysowej;
- warsztatów;
- porad i konsultacji;
- wykładów i prelekcji;
- działalności informacyjno-szkoleniowej.

Dzieci z problemami rozwojowymi, zaburzeniami sensorycznymi mogą otrzymać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego lub opinię o wczesnym wspomaganie rozwoju, które na wniosek rodzica wydaje zespół orzekający poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Rozporządzenie z 7 września 2017 r. w § 5 ust. 1 stanowi, że **zespoły wydają orzeczenia i opinie na pisemny wniosek rodzica** dziecka lub na pisemny wniosek pełnoletniego ucznia, zwanych wnioskodawcami.

Zgoda rodzica jest konieczna w sytuacjach:

- zorganizowania dla ucznia kształcenia specjalnego;
- wydania przez zespół orzekający poradni psychologiczno-pedagogicznej orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego;
- wydania przez zespół orzekający orzeczenia o potrzebie nauczania indywidualnego;
- wydania przez zespół orzekający orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych;
- wydania przez zespół orzekający opinii w sprawie wczesnego wspomagania rozwoju.

Orzeczenia, na mocy § 13 ust. 7 rozporządzenia, zawierają zalecanie działań, mających na celu poprawę funkcjonowania dziecka lub ucznia i wzmacnianie jego uczestnictwa w życiu przedszkola, szkoły, ośrodka lub placówki oraz działań wspierających rodziców dziecka lub ucznia.

4.3. Pomoc udzielana dziecku i rodzinie w sytuacji powrotu z zagranicy

Problemem równie ważnym co wyjazd za granicę jest dla dziecka i jego rodziny powrót do kraju po okresie migracji zarobkowej. Dla dziecka sytuacja ta często oznacza silne przeżycia, ponieważ ponownie przystępuje ono do nauki w nowym systemie edukacji i przeżywa proces kolejnej adaptacji.

Powrót dziecka i rodziny do kraju wiąże się z koniecznością wcześniejszego dopełnienia przez rodzica lub rodziców stosownych formalności oraz podjęcia czynności zapewniających dziecku maksymalny komfort w sytuacji przystąpienia do nauki w warunkach polskiego systemu edukacji.

Do działań rodziców, które obowiązani są podjąć, należą:

1. Zapewnienie dziecku podczas pobytu za granicą stałego kontaktu z językiem polskim oraz możliwości kontynuowania nauki w języku ojczystym, aby w razie powrotu do kraju dziecko nie miało większych problemów z nauką w polskiej szkole.
2. Zaplanowanie powrotu do kraju w terminie umożliwiającym dziecku przygotowanie się do rozpoczęcia nauki w nowej szkole, a także zapewniającym uniknięcie utrudnień organizacyjnych, które wystąpiłyby w trakcie roku szkolnego.
3. Zebranie wszelkich dokumentów potwierdzających spełnianie przez dziecko obowiązku szkolnego, obowiązku nauki poza granicami kraju, takich jak: świadectwa szkolne, zaświadczenia potwierdzone w konsulacie polskim, wydane przez szkoły w państwach europejskich, a także potwierdzające naukę w polskich szkołach sobotnich lub udział w zajęciach edukacyjnych.

Kwestie opieki oraz pomocy dziecku i rodzinie cudzoziemców w Polsce oraz osobom powracającym do kraju reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (Dz.U. z 2017 r., poz. 1655). Nowa regulacja została przyjęta na podstawie zmienionego 1 września 2016 r. art. 94a ust. 6 ustawy o systemie oświaty (Dz.U. z 2016 r., poz. 1453, z późn. zm.).

Przepisy określają:

1. Warunki i tryb przyjmowania do publicznych przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego, szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, szkół artystycznych, placówek oraz na kształcenie ustawiczne w formie kwalifikacyjnych kursów zawodowych osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw.
2. Rodzaje dokumentów potwierdzających poziom wykształcenia i stan zdrowia tych osób oraz sposób kwalifikowania do odpowiedniej klasy lub na odpowiedni semestr.
3. Warunki tworzenia, organizacji oraz działania w szkołach oddziału przygotowawczego.
4. Sposób organizacji dodatkowej nauki języka polskiego i dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia, o których mowa odpowiednio w art. 165 ust. 7, 9, 10 i 15 ustawy *Prawo oświatowe*.
5. Wysokość stypendium dla osób, o których mowa w art. 165 ust. 5 pkt 1 ustawy, oraz przypadki, w których stypendium może być obniżone lub zawieszone, zgodnie z § 1 ust. 1–4 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej (Dz.U. z 2017 r., poz. 1655).

W sytuacji powrotu dziecka z zagranicy i ponownego podjęcia nauki w kraju istotne są:

1. **Kontynuowanie nauki w odpowiednim do wieku dziecka typie szkoły i klasy**
Dziecko powracające z zagranicy, będące w trakcie realizacji obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, powinno kontynuować naukę w odpowiednim do jego wieku typie szkoły i klasy.

Z powodu różnic występujących w systemach kształcenia poszczególnych krajów rodzice często pytają o klasę, do której mogliby zapisać dziecko. Wątpliwości te pomagają rozwiązać przepisy rozporządzenia Ministra

Edukacji Narodowej z dnia 15 sierpnia 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków przechodzenia ucznia ze szkoły publicznej lub szkoły niepublicznej o uprawnieniach szkoły publicznej jednego typu do szkoły publicznej innego typu albo do szkoły publicznej tego samego typu (Dz.U z 2015 r., poz. 1248).

Rozporządzenie określa szczegółowe warunki przechodzenia ucznia z jednego typu publicznej szkoły do innego typu publicznej szkoły, a także przypadki, w których uczeń przechodzący z jednego typu publicznej szkoły do innego typu publicznej szkoły może być przyjęty do klasy programowo wyższej niż to wynika z ostatniego świadectwa szkolnego, co uregulowano w § 1 rozporządzenia.

2. Przyjmowanie ucznia do szkoły na podstawie dokumentów

Przyjęcie ucznia do szkoły dokonuje dyrektor na podstawie załączonych przez rodziców dokumentów: świadectwa ukończenia szkoły za granicą, świadectwa potwierdzającego ostatni rok nauki zakończonej w Polsce, potwierdzenia łącznej sumy lat nauki dziecka.

Staż edukacyjny ucznia nie zawsze jest adekwatny do poziomu jego wiedzy i szkolnych umiejętności, dlatego rodzic może złożyć wniosek o przyjęcie ucznia do klasy programowo niższej lub wystąpić o dodatkowe zajęcia niwelujące różnice programowe.

3. Uznawanie ważności świadectw szkolnych otrzymywanych za granicą

Zagadnienie to regulują akty prawne:

- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2015 r. w sprawie postępowania w celu uznania świadectwa lub innego dokumentu albo potwierdzenia wykształcenia lub uprawnień do kontynuacji nauki uzyskanych w zagranicznym systemie oświaty (Dz.U. z 2015 r., poz. 447);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 kwietnia 2006 r. w sprawie nostryfikacji świadectw szkolnych i świadectw maturalnych uzyskanych za granicą (Dz.U. z dnia 13 kwietnia 2006 r.);
- art. 93 znowelizowanej ustawy o systemie oświaty, który mówi, iż świadectwa szkolne i świadectwa maturalne uzyskane za granicą dzielą się na:
 - ▶ **uznane na zasadach przewidzianych w umowach międzynarodowych** za równorzędne polskiemu świadectwu ukończenia odpowiednich szkół i świadectwu dojrzałości, zgodnie z art. 93 ust. 1 ustawy o systemie oświaty;

- **uznane w drodze nostryfikacji**, jeśli brak umów międzynarodowych, za równorzędne odpowiednim świadectwom polskim i świadectwu dojrzałości, o czym mówi art. 93 ust. 2 ustawy.

Nostryfikacji świadectw dokonuje kurator oświaty właściwy ze względu na: miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o nostryfikację, siedzibę instytucji, w której osoba nieposiadająca miejsca zamieszkania w kraju zamierza złożyć świadectwo uzyskane za granicą.

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej precyzują kwestie związane z dokumentami wymaganymi w warunkach kontynuowania nauki w Polsce oraz uznawania w kraju świadectw szkolnych i świadectw maturalnych uzyskiwanych za granicą.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2015 r. określa:

- rodzaje dokumentów przedkładanych wraz z wnioskiem o uznanie świadectwa lub innego dokumentu oraz wymagania dotyczące formy przedkładanych dokumentów;
- rodzaje dokumentów potwierdzających wykształcenie lub uprawnienia do kontynuowania nauki;
- sposób uwierzytelnienia dokumentów;
- warunki, jakie powinny spełniać tłumaczenia świadectw lub dokumentów;
- warunki i tryb przeprowadzania rozmowy sprawdzającej oraz zakres przedmiotów objętych rozmową; skład komisji powołanej do przeprowadzenia rozmowy sprawdzającej, wysokość wynagrodzenia członków komisji, tryb wnoszenia i wysokość opłaty oraz przypadki, w których nie podlega ono zwrotowi.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 kwietnia 2006 r. w § 1 ust. 1 określa:

- warunki i tryb nostryfikacji świadectw szkolnych i świadectw maturalnych uzyskanych za granicą;
- rodzaje świadectw szkolnych i świadectw maturalnych uzyskanych za granicą, które uznaje się za równorzędne bez obowiązku przeprowadzania nostryfikacji ze świadectwami określonymi w ustawie 1991 r. o systemie oświaty.

4.4. Zadania szkoły w procesie adaptacji ucznia powracającego z zagranicy

Czas spędzony za granicą to dla ucznia okres wielu nowych doświadczeń edukacyjnych, komunikacyjnych i kulturowych – toteż kolejna zmiana, polegająca na podjęciu nauki w kraju, jest dla niego sytuacją trudną i wymagającą

ponownej adaptacji. Istotne jest zatem rozumienie przez nauczycieli i wychowawców, przyjmujących dziecko w poczet swoich podopiecznych, warunków, w których zaczyna funkcjonować uczeń, a także jego obaw i potrzeb.

Na proces adaptacji ucznia w nowym środowisku składa się wiele czynników, ale od początku bardzo dużego znaczenia nabiera atmosfera pierwszej wizyty w szkole – trudnej zarówno dla dziecka jak i jego rodzica.

Klimat szkoły w istotny sposób rzutuje na przyjmowanie przez młodego człowieka wszystkich kolejnych zmian oraz jego późniejsze funkcjonowanie jako ucznia. Rozmowa rodzica i dziecka z dyrektorem szkoły stanowi więc ważny wstęp do procesu adaptacji i jest zarazem elementem konfrontacji wyobrażeń ucznia i jego rodziców z rzeczywistym obrazem placówki edukacyjnej. Rozmowa powinna zatem przebiegać w atmosferze spokoju, bezpieczeństwa i akceptacji, a najlepszą formą komunikowania się obu stron będzie uważne słuchanie i rzeczowy dialog.

Kolejnym istotnym krokiem w procesie adaptacji ucznia jest umiejętne rozpoznanie przez nauczycieli jego potrzeb edukacyjnych, określenie możliwości, stwierdzenie braków programowych, a także ustalenie poziomu kompetencji językowych.

Po określeniu potrzeb ucznia nauczyciel powinien poinformować rodzica o możliwości skorzystania z oferowanej przez szkołę pomocy psychologiczno-pedagogicznej czy o innych formach wsparcia – dodatkowych lekcjach języka polskiego lub zajęciach wyrównawczych. Rodzic musi być zapoznany także ze swoim prawami i obowiązkami dotyczącymi szkolnej edukacji dziecka.

Dla nowego członka szkolnej społeczności duże znaczenie ma przyjęcie go przez zespół klasowy, nad czym powinien czuwać nauczyciel lub wychowawca. Wskazane są tu zajęcia integrujące grupę, polegające na przykład na przedstawieniu przez ucznia wiadomości o kraju, z którego przybył – jego kulturze, zwyczajach, formach edukacji.

Dzielenie się doświadczeniami może stanowić przestrzeń dla wspólnych dyskusji, działań plastycznych czy panelu dyskusyjnego z udziałem ucznia-eksperta. Taka forma adaptacji może efektywnie pomóc nowemu uczniowi w zintegrowaniu się z zespołem klasowym.

W celu okazania nowemu koledze akceptacji jego rówieśnicy mogą pod kierunkiem nauczyciela przygotować miniporadnik, w którym znajdą się najważniejsze informacje na temat szkoły, obowiązujących w niej zasad i współpracy

klasowej. Poradnik można zilustrować fotografiami albo podpisami kolegów. Taka pomoc może stanowić rodzaj zaproszenia ucznia do wspólnoty klasowej i ułatwi mu przełamanie pierwszych barier.

Tym bardziej więc pierwszy dzień w nowej szkole powinien przebiegać w atmosferze zabawy i integracji, nawiązywania relacji, zapoznawania się z prawami i obowiązkami. Dla poprawy samopoczucia ucznia nauczyciel może przydzielić mu opiekuna, który będzie służył pomocą jako tłumacz i interpretator nowej sytuacji, łączący przybysza z poznawaną rzeczywistością szkolną²².

²² Grzymała-Moszczyńska H., Durlak J., Szydłowska P., Grzymała-Moszczyńska J., *Wraca Bartek z zagranicy... I co dalej?*, „Trendy”, nr 1/2016, s. 41–46 [online: www.bc.ore.edu.pl, dostęp dn. 8.02.2018].

5. Udzielanie pomocy dzieciom cudzoziemskim

Przyczyny migracji oraz status prawny pobytu w Polsce to najważniejsze czynniki, które różnicują cudzoziemców, wyłaniając spośród nich grupę uchodźców i grupę imigrantów. W grupie imigrantów znajdują się rodziny z dziećmi, które przesiedliły się do Polski z zamiarem pobytu stałego lub czasowego. Grupę uchodźców stanowią osoby – zarówno dorośli, jak i dzieci – opuszczające kraj pochodzenia z powodu prześladowań, zagrożeń o charakterze religijnym, politycznym czy żywiołowym.

Dzieci wychowywane w rodzinach cudzoziemskich przeżywają równie silne emocje przy zmianie miejsca pobytu jak wszystkie dzieci towarzyszące migrującym rodzicom. Typowe dla nich są trudności w przystosowaniu się do nowych wymagań i nieznanego funkcjonowania w innej kulturze, a poważną barierę w adaptacji stanowi nieznajomość języka kraju przyjmującego. Ograniczenia, jakich doświadczają, związane z dostosowywaniem się do nowych warunków życia, są często przyczyną szkolnych niepowodzeń lub nawet poważniejszych problemów emocjonalnych, prowadzących do wykluczenia społecznego.

Działania pomocowe na rzecz dzieci cudzoziemskich powinny uwzględniać perspektywę faktyczną: *Jak jest teraz?* oraz perspektywę postulowaną: *Jak być powinno?* W udzieleniu odpowiedzi na pierwsze pytanie przydatne okazują się wyniki badań, zaprezentowane w pracy Krystyny Błeszyńskiej *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*.

Jak wskazują wnioski zawarte w opracowaniu, największe potrzeby dzieci z rodzin cudzoziemskich dotyczą pomocy finansowej, dodatkowych lekcji języka polskiego i wiadomości o kulturze polskiej. Uczniowie sygnalizują konieczność wsparcia psychologicznego i pomocy w bieżącym odrabianiu lekcji, a także dostępu do tłumacza i prawnika.

W ramach powyższej diagnozy dzieci cudzoziemskich, prowadzonej w polskich placówkach edukacyjnych, badaniu poddano także dyrektorów szkół, pedagogów i nauczycieli, którzy zwrócili uwagę na występowanie trudności w szkolnej integracji uczniów cudzoziemskich, podkreślili istotne utrudnienia z powodu bariery językowej, kulturowej i religijnej oraz niekompetencji lub niezrozumienia ze strony władz oświatowych, a także funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów i uprzedzeń etnicznych i rasowych.

W świetle powoływanych badań pojawiły się propozycje zmian i wnioski dotyczące wspierania szkół w zakresie kształcenia uczniów cudzoziemskich i udzielania im potrzebnej pomocy, co wpisuje się w perspektywę zmian postulowanych, a może nawet prognozowanych.

Udzielanie pomocy dzieciom i młodzieży z rodzin cudzoziemskich, jakkolwiek bardzo potrzebne, nie jest łatwe z uwagi na podstawowe przeszkody wynikające z przerwania ich osobistej biografii oraz doznawania szoku kulturowego. Świadczona pomoc powinna zatem nie tylko mieć kompleksowy charakter, ale przede wszystkim polegać na kształtowaniu w nich poczucia stabilności i siły do pokonywania bieżących trudności, rozwijać przekonanie o przynależności do społeczeństwa przyjmującego oraz umiejętność odnalezienia się w nowych warunkach kulturowych. Ważne jest dawanie im przestrzeni do osobistego rozwoju, indywidualnej refleksji nad dotychczasowymi doświadczeniami w takim stopniu, by mogli zaakceptować rzeczywistość, w jakiej się znaleźli.

Jednym z obszarów, w których bardzo widocznie zarysowują się problemy dzieci i młodzieży z rodzin cudzoziemskich, jest edukacja, a podstawową barierę stanowi tu język kraju, do którego przybyli uczniowie cudzoziemcy.

5.1. Sytuacja prawna dzieci cudzoziemskich w polskich placówkach edukacyjnych

Według *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* każda osoba, w tym także osoba niebędąca obywatelem polskim, przebywająca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ma prawo do nauki, która w Polsce jest obowiązkowa do 18. roku życia. Polska, jako kraj członkowski Unii Europejskiej, dąży też do zapewnienia równości szans edukacyjnych dzieciom imigrantów i ich integracji społecznej oraz dostosowania szkół do wymagań społeczeństwa wielokulturowego.

Zgodnie z ustawą *Prawo oświatowe* osoby niebędące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w placówkach edukacyjnych, takich jak:

- publiczne przedszkola lub publiczne inne formy wychowania przedszkolnego;
- niepubliczne przedszkola, o których mowa w art. 90 ust. 1b ustawy o systemie oświaty;
- oddziały przedszkolne w niepublicznych szkołach podstawowych, o których mowa w art. 90 ust. 1b ustawy o systemie oświaty;
- niepubliczne inne formy wychowania przedszkolnego, o których mowa w art. 90 ust. 1c ustawy o systemie oświaty.

Zgodnie z treścią art. 165 ust. 1 ustawy osoby podlegające obowiązkowi szkolnemu, niebędące obywatelami polskimi, korzystają z nauki i opieki na warunkach dotyczących obywateli polskich w jednostkach takich jak:

- publiczne szkoły podstawowe;
- publiczne szkoły artystyczne;
- publiczne placówki, w tym placówki artystyczne.

Osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi nauki, korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach ponadpodstawowych na warunkach dotyczących obywateli polskich – do ukończenia 18 lat lub ukończenia szkoły ponadpodstawowej, o czym stanowi art. 165 ust. 2 ustawy.

W krajach Unii Europejskiej istnieją dwa modele edukacji dzieci cudzoziemców:

1. **Model separacyjny**, w którym uczniowie cudzoziemscy uczą się w oddzielnych klasach przygotowawczych przez okres co najmniej 12 miesięcy w celu opanowania języka w stopniu przynajmniej dostatecznym, co pozwala im na aktywny udział w lekcjach obowiązkowych.
2. **Model integracyjny**, w którym dzieci z rodzin cudzoziemskich uczęszczają na zajęcia edukacyjne razem z uczniami polskimi, a lekcje językowe są dla nich zajęciami dodatkowymi²³.

W Polsce obowiązuje integracyjny model kształcenia, zapewniający również dodatkowe godziny języka polskiego oraz możliwości organizowania dodatkowych zajęć wyrównawczych dla osób, które wymagają takiej formy pomocy. Zagadnienie to regulują przepisy ustawy *Prawo oświatowe* w rozdziale 7, rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 września 2016 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (Dz.U. z 2016 r., poz. 1453) i rozporządzenie zmieniające powyższe z dnia 23 sierpnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1655).

Przepisy tych aktów prawnych dotyczą organizacji oddziałów przygotowawczych, które w myśl ustawy należy rozumieć jako oddziały szkolne dla osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw.

Osoby te nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, jak również wykazują zaburzenia w komunikacji

²³ Todorovska-Sokolovska V., *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, s. 5, www.isp.org.pl [dostęp dn. 20 listopada 2017 r.].

oraz trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, co wymaga dostosowania procesu i organizacji kształcenia do ich potrzeb i możliwości edukacyjnych, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 165 ust. 16 pkt 2 ustawy *Prawo oświatowe*.

Do oddziału przygotowawczego może być zakwalifikowany uczeń, który ma trudności adaptacyjne, związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego albo wykazuje zaburzenia w komunikacji językowej, spowodowane w szczególności przez sytuacje kryzysowe lub traumatyczne, w tym konflikty zbrojne, klęski żywiołowe lub inne kryzysy humanitarne wywołane przez naturę lub człowieka.

Nauczanie w oddziale przygotowawczym jest prowadzone według realizowanych w szkole programów nauczania, z dostosowaniem metod i form ich realizacji do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów, co zostało uregulowane w § 17 ust. 6 rozporządzenia.

Nauka ucznia w oddziale przygotowawczym trwa do zakończenia zajęć dydaktyczno-wychowawczych w roku szkolnym, w którym uczeń został zakwalifikowany do tego oddziału. W zależności od postępów w nauce i potrzeb edukacyjnych ucznia okres nauki w oddziale przygotowawczym może zostać skrócony albo przedłużony nie więcej niż o jeden rok szkolny, zgodnie z § 17 ust. 13 rozporządzenia.

Dla dzieci przybywających z zagranicy, które są w obowiązku szkolnym, a nie władają językiem polskim w stopniu wystarczającym, organ prowadzący daną szkołę organizuje w szkole bezpłatną naukę języka polskiego w formie dodatkowych zajęć lekcyjnych, które mogą być prowadzone indywidualnie lub w grupach, w wymiarze nie niższym niż 2 godziny tygodniowo, o czym mówi § 18 rozporządzenia.

Kolejną formą pomocy udzielanej cudzoziemcom lub uczniom powracającym z zagranicy do kraju, w zakresie uzupełniania różnic programowych, jest organizowanie zajęć wyrównawczych w postaci dodatkowych zajęć lekcyjnych z danego przedmiotu, które mogą być prowadzone indywidualnie lub grupowo w wymiarze 1 godziny tygodniowo, co stanowi rozporządzenie w § 19.

Z kolei dla uczniów podlegających obowiązkowi szkolnemu, ale niebędących obywatelami polskimi, placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju ich pochodzenia, działająca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować

naukę języka i kultury kraju pochodzenia, jeżeli do udziału w tym kształceniu zostanie zgłoszonych co najmniej 7 osób, przy czym łączny wymiar godzin nauki języka i kultury kraju pochodzenia nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo, o czym mówi § 20 ust. 2 rozporządzenia.

Na mocy przepisów rozporządzenia, poza formami pomocy dydaktycznej, uczniowie niebędący obywatelami polskimi mogą ubiegać się o stypendium w miesięcznej wysokości równej wysokości stypendium przyznawanego przez Prezesa Rady Ministrów, o którym mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 90 ustawy o systemie oświaty. Stypendium to może być obniżone, jeśli uczeń, któremu przyznano stypendium, otrzymał średnią ze śródrocznych, rocznych lub semestralnych ocen klasyfikacyjnych z zajęć edukacyjnych ocenę równą lub mniejszą od 3,00, co stanowią przepisy § 22 i 23 rozporządzenia.

Zgodnie § 23 ust. 2 rozporządzenia przyznane uczniowi stypendium może być zawieszone, jeżeli uczeń, któremu je przyznano:

- podał nieprawdziwe informacje, na podstawie których przyznano mu stypendium;
- nie otrzymał promocji do klasy programowo wyższej lub na semestr programowo wyższy;
- przebywa dłużej niż miesiąc poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej w okresie innym niż ferie letnie.

Dziecko przybywające z zagranicy jest przyjmowane do publicznego przedszkola, oddziału przedszkolnego w publicznej szkole podstawowej lub publicznej innej formy wychowania przedszkolnego na warunkach dotyczących obywateli polskich i w trybie postępowania rekrutacyjnego, jeżeli przyjęcie dziecka odbywa się w trakcie roku szkolnego. Decyzję taką podejmuje dyrektor przedszkola lub szkoły, zgodnie z treścią § 3 ust. 2 rozporządzenia.

Przyjmowanie dzieci i młodzieży do szkół polskich odbywa się na podstawie dokumentów, nauka w oddziałach międzynarodowych oraz oddziałach dwujęzycznych publicznych szkół jest możliwa po zaliczeniu sprawdzianu predyspozycji językowych, co regulują także przepisy ustawy *Prawo oświatowe* w art. 138–140.

Wiedza prawna, dotycząca powyższych aspektów funkcjonowania w Polsce dzieci cudzoziemskich, powinna być udostępniana nie tylko cudzoziemcom, ale również dyrektorom i nauczycielom wszystkich typów szkół, do których mogą być przyjmowani uczniowie z rodzin cudzoziemskich.

Każda osoba niebędąca Polakiem, a planująca w Polsce edukację własną lub swojego dziecka, powinna wiedzieć, że:

1. W Polsce każde dziecko w wieku 7–18 lat musi uczęszczać do szkoły, pod rygorem sankcji wobec rodziców w sytuacji nierealizowania obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.
2. Nauka na poziomie szkoły podstawowej i średniej jest bezpłatna, z wyjątkiem szkół dla dorosłych.
3. Rodzic ponosi koszty utrzymania dziecka w szkole, związane z zakupem książek, materiałów do nauki, stroju szkolnego, opłacenia składek szkolnych czy obiadów w szkolnej stołówce.
4. W zależności od statusu cudzoziemiec może zwrócić się o pomoc społeczną lub socjalną w celu sfinansowania kosztów związanych z edukacją dziecka, np. na zakup podręczników, bezpłatne obiady, zwrot innych kosztów. Pomocą materialną dla cudzoziemców zajmują się też polskie organizacje pozarządowe udzielające pomocy migrantom.
5. Dzieci z rodzin cudzoziemskich mają prawo do dodatkowych, bezpłatnych lekcji przez pierwsze 12 miesięcy pobytu w szkole, w wymiarze nie większym niż 2 godziny lekcyjne tygodniowo.
6. Dziecko z rodziny cudzoziemskiej ma też prawo do bezpłatnych zajęć wyrównawczych organizowanych w szkole, do której uczęszcza przez okres 12 miesięcy, w wymiarze 1 godziny i z przeznaczeniem na jeden przedmiot, jednak nie więcej niż 5 godzin tygodniowo dla jednego ucznia.
7. Dzieci z rodzin cudzoziemskich, które są innego wyznania niż katolickie, mają prawo do lekcji religii, które mogą być organizowane przez grupy wyznaniowe. Najczęściej nauka religii odbywa się w formach pozaszkolnych, a informacje na ten temat są dostępne u dyrektorów szkół. Szkoła zapewnia alternatywne zajęcia dla uczniów, którzy nie uczęszczają na lekcje religii.
8. Uczeń cudzoziemiec powinien mieć dostosowane wymagania edukacyjne do jego możliwości psychofizycznych, w tym językowych. Zatem niezbędne jest stworzenie takich narzędzi diagnostycznych, które pozwolą zbadać poziom wiedzy i zdobytych umiejętności, uwzględniających stopień znajomości języka polskiego (nawet w minimalnym zakresie) przez ucznia cudzoziemskiego.
9. Wskazane jest opracowanie wymagań edukacyjnych z każdego przedmiotu nauczania, odpowiednio do poziomu znajomości języka polskiego (stosowanie grafów, wykresów, map) oraz posługiwanie się językiem instrukcji przy formułowaniu poleceń (w postaci jasnych i krótkich komunikatów).
10. Ważne jest monitorowanie procesu kształcenia i przekazywanie uczniowi informacji zwrotnej, uwzględniającej: postępy ucznia, określenie tego, co umie, nad czym powinien popracować i w jaki sposób.

5.2. Rola nauczyciela w procesie wspomagania dziecka cudzoziemskiego

W procesie wspomagania dzieci z rodzin cudzoziemskich istotna rola przypada nauczycielowi, który przede wszystkim powinien zidentyfikować potrzeby dziecka, a potem uwzględnić je w codziennej pracy dydaktycznej, opiekuńczej i wychowawczej.

Propozycje pomocy, której może udzielić nauczyciel, zostały przedstawione w publikacji autorstwa Barbary Janik-Płocińskiej i Ewy Pawlic-Rafałowskiej *Jak oceniać? Ocena i informacja zwrotna*²⁴.

Zdaniem autorek nauczyciel powinien:

1. Na podstawie materiałów programowych przygotowywać krótkie, jasne i proste streszczenia lektur i innych tekstów oraz dostosowywać je do poziomu znajomości języka polskiego przez ucznia cudzoziemca.
2. Gramatykę traktować tylko funkcjonalnie.
3. Zaakceptować każdą prawidłową odpowiedź ucznia, nawet jednowyrazową czy błędną gramatycznie.
4. W wypowiedziach pisemnych oceniać walor komunikacyjności, akceptując wypowiedzi z błędami językowymi.
5. Rozwijać sprawność mówienia i pisania, do czego niezbędna jest współpraca z nauczycielem języka polskiego jako drugiego. Służą temu ćwiczenia w pisaniu polegające na przepisywaniu i uzupełnianiu krótkich tekstów, a także samodzielne pisanie przez uczniów niektórych form użytkowych lub prostych tekstów narracyjnych, jeśli formy te były wprowadzone na języku polskim jako drugim.
6. Oceniać umiejętności takie jak:
 - czytanie ze zrozumieniem, ale w odniesieniu tylko do tekstów spreparowanych;
 - wyszukiwanie informacji;
 - ogólne rozumienie tematyki i problematyki lektur;
 - charakterystyka i ocena postaci na podstawie tekstów spreparowanych;
 - inne umiejętności, dostosowane do możliwości ucznia, ze szczególnym uwzględnieniem stopnia opanowania języka polskiego.
7. Stosować język instrukcji – wydawać krótkie, proste, jasne komunikaty oraz formułować krótkie pytania, np. *Kto jest bohaterem? Co robi bohater? Jaki jest bohater?*
8. Umożliwić na lekcji korzystanie ze słownika dwujęzycznego²⁵.

²⁴ Janik-Płocińska B., Pawlic-Rafałowska E., (2010), *Jak oceniać? Ocena i informacja zwrotna*, [w:] Pawlic-Rafałowska E. (red.), *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Warszawa: Biuro Edukacji m.st. Warszawy, s. 64–65.

²⁵ Ibidem, s. 65.

Jak wcześniej zaznaczono, podstawowym problemem w edukacji dzieci z rodzin cudzoziemskich jest bariera językowa, a zwłaszcza nieumiejętność porozumiewania się w języku polskim przez dzieci i rodziców cudzoziemców z pracownikami polskich jednostek oświatowych. Sytuacja ta stanowi wyzwanie dla nauczycieli i wychowawców, oznacza bowiem potrzebę zdobywania kompetencji niezbędnych do pracy z osobami z innej kultury, dowodzi także przydatności języka obcego, ułatwiającego bezpośredni kontakt z osobami dorosłymi, dziećmi i młodzieżą z innych krajów. Przygotowanie nauczyciela do prowadzenia lekcji w klasie zróżnicowanej kulturowo i językowo staje się więc potrzebą edukacyjnej codzienności.

Jako szeroko rozumiane działania pomocowe, skierowane do uczniów z rodzin cudzoziemskich, przewiduje się:

- tworzenie warunków do wyrównywania szans w ramach systemu edukacji;
- zapewnienie osobom mniej uprzywilejowanym równego dostępu do wszystkich etapów kształcenia;
- rozbudzanie u uczniów motywacji do nauki;
- wspieranie integracyjnej polityki edukacyjnej;
- rozwijanie u dzieci i nauczycieli umiejętności międzykulturowych, niezbędnych w komunikacji z przedstawicielami innych kultur²⁶.

W warunkach upowszechniania się migracji rodziców i dzieci konieczne w pracy z uczniem staje się zwiększanie kompetencji międzykulturowych nauczycieli, i to w zakresie, który umożliwiałby im uwzględnianie różnorodności uczniów wraz z ich zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi.

Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa winna być więc priorytetem krajów Unii Europejskiej, a to wymaga kompleksowych rozwiązań i wspierania takiego systemu kształcenia. Istotnym elementem tworzenia systemu powinno być w szkołach zaplecze merytoryczne, organizacyjne i metodyczne, którego działanie polegałoby też na wykorzystaniu potencjału nauczycieli z innych krajów – ważnego w nauczaniu i wspieraniu uczniów cudzoziemskich, istotnego w budowaniu dialogu międzykulturowego.

Jak już podkreślono, niezwykle ważnymi czynnikami w kształceniu międzykulturowym jest przełamywanie barier i stereotypów społecznych, dotyczących innych grup etnicznych, integrowanie zespołu uczniowskiego i kreowanie obrazu zjednoczonej Europy.

²⁶ Todorovska-Sokolovska V., *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, s. 5, www.isp.org.pl [dostęp dn. 20 listopada 2017 r.].

Krystyna Błeszyńska zauważa w swojej pracy, że: (...) przedmiotem szczególnej troski staje się kwestia przygotowania placówek oświatowych do pracy z uczniami cudzoziemskimi, którzy pochodzą z innych krajów i kręgów kulturowych, mówią innymi językami i przybywają do Polski z bardzo zróżnicowanym doświadczeniem edukacyjnym i migracyjnym²⁷.

²⁷ Błeszyńska K., (2010), *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, s. 4.

6. Wskazówki dla rodziców planujących wyjazd za granicę w celach zarobkowych

Każda rozłąka rodzica z dzieckiem wpływa niekorzystnie na jakość więzi rodzinnych i relacji między rodzicami i dziećmi. Szczególnie trudna dla dziecka jest sytuacja nagłego wyjazdu, kiedy rodzic nie przygotowuje go do nowych warunków życia. Okoliczności te zakłócają dotychczasową stabilizację, burzą poczucie bezpieczeństwa oraz wywołują u dziecka niepokój i wiele obaw. Zdecydowanie lepiej jest, jeśli rodzic systematycznie przygotowuje dziecko do zmiany sytuacji, dając mu czas na oswojenie się z informacją o swoim wyjeździe.

Decyzja dotycząca wyjazdu często bywa trudna także i dla rodzica, na skutek czego jej podjęciu towarzyszą złe emocje, udzielające się dzieciom. Jak pokazują wyniki licznych badań, konieczne okazuje się przygotowanie również rodziców do planowanego wyjazdu, po to by jak najmniej z powodu opuszczenia przez nich rodziny ucierpiały dzieci.

W sytuacji wyjazdu zarobkowego rodzica lub rodziców zadania przygotowawcze przypadają szkołom, placówkom oświatowym oraz innym instytucjom wspomagającym rodzinę i dziecko.

Proces pomocowy uwzględnia dwa rodzaje relacji i procedur, z których wynikają prawa i obowiązki rodzica lub rodziców na czas przebywania za granicą.

Z uwagi na skalę zjawiska migracji zarobkowej procedury te, opracowane przez wiele samorządów lokalnych, zakładają, że powinności rodzicielskie zależą od tego, czy rodzic wyjeżdża sam, czy też planuje wyjazd wspólnie z dzieckiem. W efekcie ich stosowania rodzice porządkują sprawy związane z opieką i wychowaniem małoletnich oraz mają sposobność zapewnienia dzieciom bezpieczeństwa na czas swojej nieobecności w kraju.

6.1. Planowanie wyjazdu z udziałem dziecka

Rodzice planujący wyjazd z dzieckiem zobowiązani są:

1. Zebrać informacje o systemie szkolnym kraju, do którego wyjeżdżają, i w tej sprawie skontaktować się z konsulem tego kraju.
2. Pomyśleć o dogodnym terminie wyjazdu, który umożliwi dziecku rozpoczęcie nauki w nowej szkole na początku roku szkolnego.

3. Zapewnić dziecku zapoznanie się z krajem, do którego przybędzie, wykorzystując materiały filmowe, publikacje, ulotki informacyjne, prowadząc rozmowy z dzieckiem.
4. Uzyskać informacje na temat dokumentów wymaganych przy zapisywaniu dziecka do szkoły w danym kraju.
5. Poinformować o wyjeździe i czasie pobytu za granicą dyrektora przedszkola, szkoły, do których aktualnie dziecko uczęszcza, lub gminę w celu uniknięcia konsekwencji wynikających z niespełniania przez dziecko obowiązku przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.
6. Uzyskać od wychowawcy klasy opinię na temat dziecka, jego uzdolnień, zainteresowań czy problemów edukacyjnych i dotychczas podejmowanych środków zaradczych, którą należy przetłumaczyć na język obowiązujący w kraju, do którego planowany jest wyjazd lub na język angielski.

6.2. Planowanie wyjazdu bez udziału dziecka

Rodzic planujący wyjazd za granicę bez udziału dziecka powinien pamiętać o sprawach istotnych dla pozostającej w kraju niepełnej rodziny. Aby zapewnić jej funkcjonowanie, powinien:

1. Dokonać wnikliwej analizy sytuacji rodzinnej, oceniając zyski i straty związane z wyjazdem, co może zrobić z pomocą pedagoga szkolnego, psychologa, pracownika socjalnego lub bliskiej osoby.
2. Przeprowadzić analizę konsekwencji migracji, biorąc pod uwagę społeczny stereotyp rodziny osieroconej, ograniczając tym samym rozczarowanie pozostawianych członków rodziny, a zwłaszcza dzieci, i unikając negatywnego społecznego postrzegania ich przez środowisko, w którym zostają.
3. Przeprowadzić rozmowę o wyjeździe z członkami rodziny, w tym z dziećmi wymagającymi więcej czasu na adaptację do rozłąki, poznać ich stanowisko w tej sprawie oraz ustalić zasady kontaktu, uwzględniając potrzeby i oczekiwania.
4. Poinformować szkołę o wyjeździe, podając miejsce pobytu za granicą, czas nieobecności oraz wskazać osobę pełniącą obowiązki rodzicielskie (drugi rodzic lub opiekun ustawowy), a także podać nauczycielowi lub wychowawcy dane do kontaktu i jego formach.
5. Uregulować sytuację prawną dziecka – za pośrednictwem sądu rodzinnego w przypadku wyjazdu obojga rodziców lub ograniczeń władzy rodzicielskiej rodzica pozostającego w kraju – poprzez ustanowienie osoby sprawującej władzę rodzicielską, a także poinformować przedszkole lub szkołę, do których uczęszcza dziecko, o zmianie opiekuna prawnego.
6. Zapoznać się z warunkami oraz możliwościami udzielenia pomocy dziecku w sytuacjach wymagających tego w następstwie wyjazdu.

Podczas pobytu za granicą rodzic powinien systematycznie kontaktować się z pozostawioną w kraju rodziną, a zwłaszcza z dzieckiem, interesować się bieżącymi problemami i wspierać członków rodziny psychicznie i emocjonalnie. Służą temu powszechnie wykorzystywane środki komunikowania się, jak rozmowy telefoniczne, porozumiewanie się przez internet czy wizyty w domu rodzinnym. Każdy rodzaj kontaktu sprzyja podtrzymywaniu więzi rodzinnych, a w jego wyniku dziecko pozostawione w kraju przekonuje się o miłości i rodzicielskim zainteresowaniu.

Wyjazd rodzica, który jest niewątpliwie przykrym doświadczeniem dla dziecka, może nabrać innych barw w sytuacji, kiedy małe dziecko jest gotowe na taką zmianę i zgodnie ze swoimi możliwościami zrozumie zachowania i decyzję rodzica. Wtedy nie postrzega rozłąki w kategoriach zagrożenia, ale traktuje ją jako sytuację przejściową i niezagrażającą jego egzystencji. W relacjach rodzica z dzieckiem ważna jest wiarygodność rodzica, czyli dotrzymywanie obietnic i respektowanie ustaleń poczynionych z członkami rodziny.

6.3. Działania wspierające dziecko z rodziny migracyjnej podejmowane przez nauczyciela

Działania wspierające dziecko pozostające w kraju jako pierwszy podejmuje nauczyciel, który ma sposobność częstego kontaktowania się z dzieckiem. Aby podjąć takie działania, nauczyciel powinien wykazywać predyspozycje i kompetencje do udzielania pomocy, a także pozostawać w dobrej relacji z dzieckiem i jego opiekunem.

W warunkach migracji rodzica lub rodziców do podstawowych zadań nauczyciela względem ucznia należy:

1. Diagnozowanie środowiska rodzinnego i aktualnych potrzeb dziecka (kompetencje diagnostyczne).
2. Umiejętne komunikowanie się z uczniem w zakresie nadawania i odbioru komunikatów (kompetencje komunikacyjne).
3. Obiektywne i sprawiedliwe ocenianie wiedzy i umiejętności szkolnych ucznia (kompetencje w zakresie diagnozy edukacyjnej).
4. Umiejętne prowadzenia obserwacji i oceny zagrożeń dla rozwoju dziecka (kompetencje interpretacyjne).
5. Właściwy dobór metod i form działań do realizacji określonych zadań edukacyjnych (kompetencje realizacyjne)²⁸.

²⁸ Jakubowicz-Bryx A., *Źródła kompetencji zawodowych nauczycieli wczesnej edukacji*, „Wychowanie na co dzień”, 226–227 (2012), 7–8, s. 23.

6.4. Działania wspierające dziecko z rodziny migracyjnej podejmowane przez służby socjalne

Do instytucjonalnych działań wspierających dziecko z rodziny migracyjnej, prowadzonych przez służby socjalne, należy:

1. Rozpoznanie sytuacji dziecka, obejmujące ustalenie: osoby opuszczającej rodzinę, czasu jej przebywania za granicą, terminu powrotu do kraju, problemów dziecka, sprawowania opieki nad dzieckiem podczas nieobecności rodzica lub rodziców.
2. Uświadomienie rodziców o negatywnych konsekwencjach rozłąki z dzieckiem i działaniach niwelujących samotność dziecka.
3. Informowanie rodziców o obowiązku ustanowienia opiekuna prawnego, podejmującego w czasie ich nieobecności ważne dla dziecka decyzje edukacyjne i zdrowotne.
4. Informowanie rodziców o bieżących postępach dziecka lub zagrożeniach związanych z jego rozwojem, edukacją czy zdrowiem.
5. Informowanie rodziców o możliwościach skorzystania w uzasadnionych sytuacjach z pomocy psychologicznej, pedagogicznej, socjalnej, prawnej.
6. Ustalenie dyżurów telefonicznych do pracowników w ośrodkach pomocy społecznej.
7. Organizowanie spotkań rodziny, koordynowanych przez pracownika socjalnego w zakresie działań służących dziecku.
8. Opracowanie harmonogramu spotkań z rodziną²⁹.

²⁹ Sordyl-Lipnicka B., (2012), *Funkcjonowanie emocjonalne dziecka w sytuacji emigracji zarobkowej rodzin do krajów Unii Europejskiej – teoria i badania*, [w:] Boczkowska M. (red.), *Wychowanie, profilaktyka, terapia: szanse i zagrożenia*, Kraków: Impuls, s. 103–115.

7. Postępowanie w sytuacjach kryzysowych

Wyjazd rodzica za granicę, stanowiący zagrożenie dla funkcjonowania rodziny, a zwłaszcza dla położenia wychowujących się w niej dzieci, może powodować zdarzenia kryzysowe z ich udziałem. W celu zapobieżenia sytuacjom trudnym i kryzysowym lub zminimalizowania ich skutków rodzice przekazują szkole informację o swoim wyjeździe, a szkoła zobowiązana jest do respektowania ustalonych procedur, mających pomóc rodzicowi i dziecku w sytuacji rozłąki, która dla dziecka nierzadko już od początku bywa sytuacją kryzysową.

7.1. Formy zapobiegania sytuacjom kryzysowym i ograniczania ich skutków

1. Każda szkoła musi dysponować kompletem dokumentów, które przed wyjazdem powinien wypełnić rodzic oraz doręczyć je szkole (przykładowe wzory dokumentów – w załącznikach).
2. W każdej placówce oświatowej powinna być udostępniona lista instytucji oraz wykaz i adresy specjalistów, z którymi może się skontaktować rodzic w celu uzyskania pomocy i wsparcia.
3. Szkoła lub inna placówka oświatowa powinna organizować cykliczne spotkania dla rodziców lub opiekunów, umożliwiając im omówienie tematów związanych z migracją.
4. W razie powzięcia przez szkołę informacji o wyjeździe rodzica, który nie zabezpieczył opieki prawnej dziecku, szkoła powinna powiadomić policję lub sąd (załącznik 1). Takie działanie jest jednak możliwe dopiero po zweryfikowaniu informacji i upewnieniu się o jej wiarygodności poprzez wnikliwą analizę sytuacji rodzinnej dziecka.
5. Działania polegające na szybkiej interwencji w razie otrzymania i potwierdzenia informacji o niewypełnieniu przez rodzica jego obowiązków winny być zapisane w szkolnych procedurach postępowania na wypadek sytuacji trudnych i kryzysowych.
6. W celu uwiarygodnienia otrzymanej wiadomości nauczyciel, wychowawca lub specjalista szkolny powinien przeprowadzić z dzieckiem rozmowę oraz zebrać dane na temat środowiska rodzinnego ucznia, korzystając z wielu źródeł, w tym również pochodzących od pracowników administracyjnych szkoły. Niedopełnienie przez dyrektora szkoły formalności związanych z „porzuceniem” dziecka przez rodzica powoduje konsekwencje prawne dla dyrektora, określone w art. 231 § 1 *Kodeksu karnego*.
7. W sytuacji, kiedy uczeń lub uczennica sprawia trudności wychowawcze, a kontakt z osobą sprawującą opiekę jest niemożliwy lub utrudniony, szkoła zobowiązana jest do:
 - dokonania wnikliwej diagnozy sytuacji rodzinnej i szkolnej ucznia,
 - podjęcia próby skontaktowania się z rodzicami dziecka.

7.1.1. Rozmowa jako podstawowa forma komunikowania się z rodzicami lub opiekunami

Podstawową, realizowaną przez szkołę, formą komunikowania się z rodzicami lub opiekunami dziecka, jest rozmowa, która może mieć charakter kontaktu bezpośredniego lub pośredniego (telefon, internet). Zbudowana na wzajemnym zaufaniu i szacunku, powinna być partnerskim dialogiem, w którym obie strony mogą wyrazić swoje niepokoje i obawy, podzielić się informacjami czy wspólnie wypracować zasady dalszego postępowania.

W rozmowie najczęściej uczestniczą rodzice, nauczyciel lub wychowawca, szkolny pedagog, niekiedy dyrektor szkoły czy psycholog. Przedstawiciel szkoły przekazuje informacje o uczniu, uświadamia zagrożenia, udziela wskazówek, ale też i uważnie słucha rodzica, parafrazuje jego wypowiedzi czy odzwierciedla uczucia. Poza autentycznością i akceptacją w trakcie rozmowy ważna jest empatia i okazywanie zrozumienia dla rodzica i jego decyzji.

Celem rozmowy może być omówienie aspektów prawnych opieki nad dzieckiem, planowanie działań szkoły na rzecz dziecka, dostarczenie szkole wiedzy na temat stosunku dziecka do wyjazdu rodzica i ewentualnych związanych z tym problemów, a także udział szkoły – w formie opiniowania – we współdecydowaniu o opiekunach prawnych dziecka.

7.1.2. Zaproszenie opiekuna na spotkanie

Kontakt nauczyciela, wychowawcy czy szkolnego pedagoga z osobą sprawującą opiekę nad dzieckiem jest ważny dla przebiegu procesu wychowania i opieki nad dzieckiem. Jedną z form bezpośredniego komunikowania się jest zaproszenie opiekuna na spotkanie, w którym uczestniczą strony zainteresowane sytuacją ucznia. Opiekun powinien być zapoznany przez nauczyciela z celem spotkania, a jego przebieg musi cechować poszanowanie oczekiwań i potrzeb obu stron.

W trakcie spotkania należy jasno wyartykułować problem, sprecyzować i przekazać informacje dotyczące powinności opiekuńczych i wychowawczych opiekuna oraz ustalić zasady kontaktów ze szkołą i ich terminy.

7.1.3. Wizyta w domu ucznia

Niekiedy, w razie pojawiania się barier w kontaktach z opiekunami, konieczna jest wizyta w domu ucznia, która ułatwia rozpoznanie jego sytuacji

rodzinnej. Diagnozowanie środowiska rodzinnego jest działaniem dość trudnym, gdyż łączy się z naruszeniem prywatności rodziny – stąd konieczne jest przemyślenie tej decyzji.

Wizyta w domu ma na celu zapoznanie się diagnosty z warunkami bytowymi i wychowawczymi ucznia i odbywa się za pozwoleniem rodziców czy opiekunów dziecka. Pod nieobecność osoby pełnoletniej diagnosta nie może wejść do domu ucznia. Wizyta jest też okazją do poinformowania opiekunów o podjętych decyzjach lub zamiarze ich podjęcia w sytuacji nieefektywności wcześniejszych oddziaływań.

7.1.4. Wgląd w sytuację ucznia i ustanowienie opiekuna prawnego

Jeżeli próby nawiązania kontaktu z rodzicami lub opiekunami nie powiodą się, pedagog szkolny, za wiedzą dyrektora, występuje do sądu rodzinnego z wnioskiem o wgląd w sytuację ucznia, co można połączyć z wnioskiem o ustanowienie opiekuna prawnego (załącznik 2).

Wnioskodawcą o ustanowienie opiekuna prawnego może być szkoła, ale i też rodzic lub rodzice (załącznik 3, załącznik 4). Przy podejmowaniu decyzji o ustanowieniu opiekuna prawnego sąd zapoznaje się z opinią o kandydacie na opiekuna, wystawioną przez szkołę (załącznik 5).

7.1.5. Powiadomienie policji

Dość często zdarza się, że dziecko, które pozostaje pod opieką opiekuna nieformalnego, sprawia poważne trudności w szkole oraz przejawia zaburzenia w postaci zachowań nieakceptowanych społecznie, patologicznych, takich jak bójkę, kradzieże czy wagarowanie. Jeżeli doszło do czynu karalnego z udziałem osoby małoletniej, pozbawionej formalnej opieki, szkoła zobowiązana jest powiadomić o tym policję (załącznik 6).

7.1.6. Upomnienie w sprawie realizowania obowiązku szkolnego

Częstą praktyką jest niespełnianie przez dzieci z rodzin migracyjnych obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego oraz obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, co kontroluje dyrektor szkoły lub przedstawiciel gminy. W takich przypadkach szkoła może wystąpić do rodziców z upomnieniem, które ma charakter wniosku przypominającego o konieczności zapewnienia warunków niezbędnych do spełniania tych obowiązków (załącznik 7).

Przykładowe wzory pism

1. Powiadomienie sądu o braku opieki prawnej nad dzieckiem
2. Wniosek szkoły do sądu o wgląd w sytuację ucznia/uczennicy
3. Wniosek rodziców do sądu o wyznaczenie opiekuna prawnego
4. Wniosek szkoły o wyznaczenie opiekuna prawnego w związku z wyjazdem obojga rodziców
5. Opinia szkoły dotycząca osoby proponowanej na opiekuna prawnego
6. Powiadomienie policji o czynie karalnym, popełnionym w następstwie niezabezpieczenia dziecka właściwej opieki
7. Upomnienie w sprawie realizowania przez małoletniego obowiązku szkolnego

Załącznik 1

Powiadomienie sądu o braku opieki prawnej nad dzieckiem

Szkoła Podstawowa
w Mydelnicach Wielkich

Mydelnice Wielkie, 12 grudnia 2016 r.

Sąd Rejonowy
Wydział Rodzinny i Nieletnich

Powiadomienie

Dyrektor Szkoły Podstawowej w Mydelnicach Wielkich informuje o braku opieki prawnej nad małoletnią uczennicą klasy czwartej naszej szkoły (*imię i nazwisko*). Dziewczynka obecnie nie przebywa z rodzicami, którzy trzy miesiące temu wyjechali za granicę, a doraźną opiekę nad nią sprawuje sąsiadka. W ostatnim czasie znacznemu pogorszeniu uległy jej wyniki w nauce, zaczęły się też problemy wychowawcze. Informacje o braku opieki nad dzieckiem szkoła pozyskała od sąsiadów, rówieśników, zweryfikowała je w rozmowie z uczennicą oraz w wyniku diagnozy środowiska rodzinnego dziecka.

Dyrektor Szkoły Podstawowej
w Mydelnicach Wielkich

Załączniki:

Załącznik 2**Wniosek szkoły do sądu o wgląd w sytuację ucznia/uczennicy**

Szkoła Podstawowa
w Trawnikach

Trawniki, 23 maja 2017 r.

**Sąd Rejonowy
Wydział Rodzinny i Nieletnich**

Wniosek o wgląd w sytuację dziecka

Wnoszę o wgląd w sytuację małoletniej (*imię i nazwisko*), urodzonej (*data i miejsce urodzenia*), zamieszkałej w Trawnikach przy ulicy Bokserskiej 30, uczennicy Szkoły Podstawowej w Trawnikach.

Uzasadnienie

(*Imię i nazwisko*) jest uczennicą klasy szóstej Szkoły Podstawowej w Trawnikach. Od kilku miesięcy rodzice nie sprawują nad nią opieki, gdyż wyjechali zarobkowo do Irlandii. Dziewczynką opiekuje się ciocia (siostra matki).

W ostatnim czasie uczennica zachowuje się dziwnie: notorycznie spóźnia się na zajęcia, czasami przychodzi brudna i zaniedbana, sprawia wrażenie niewyspanej i bardzo zmęczonej. Coraz częściej zdarza się jej nieodrabianie pracy domowej czy zapominanie o podręcznikach. Uczennica nie chce uczestniczyć w klasowych imprezach, unika rówieśników, a na lekcjach jest zamyślona i rozkojarzona.

Podejmowane przez szkołę próby rozmowy z uczennicą nie wnoszą nic nowego, dziewczynka uparcie milczy lub zrywa kontakt z nauczycielem. Sytuacja nasila się i jest coraz bardziej niepokojąca. Inni nauczyciele i szkolny pedagog też są zaniepokojeni aktualnym funkcjonowaniem uczennicy, która wcześniej była dzieckiem spokojnym, pilnym i ambitnym.

Wychowawca klasowy

Dyrektor szkoły

Pedagog szkolny

Załącznik 3

Wniosek rodziców do sądu w sprawie wyznaczenia opiekuna prawnego

Ewa i Waldemar Kleks
Ciemna Wólka 50

Ciemna Wólka, 13 lutego 2017 r.

Sąd Rejonowy
Wydział Rodzinny i Nieletnich

Wniosek w sprawie wyznaczenia opiekuna prawnego

W związku z planowanym przez nas od maja br. wyjazdem do Niemiec w celu podjęcia tam przeze mnie i mojego męża pracy zarobkowej zwracamy się z wnioskiem o zawieszenie sprawowanej przez nas władzy rodzicielskiej i ustanowienie opiekuna prawnego dla naszej małoletniej córki (*imię i nazwisko*), urodzonej 2 września 2000 r. w (*miejsce urodzenia*), w osobie babci dziecka (*imię i nazwisko*), zamieszkałej w Ciemnej Wólce 29.

Babcia aktywnie uczestniczy w opiece i wychowaniu córki, obecnie jest na emeryturze i deklaruje chęć opieki oraz wspólnego zamieszkania z naszą córką, pozostającą w kraju. Babcia ma 54 lata, jest osobą zdrową, spełnia wymogi określone w przepisach o ustawowym opiekunie.

Ewa i Waldemar Kleks

Załącznik 4

Wniosek szkoły o wyznaczenie opiekuna prawnego w związku z wyjazdem obojga rodziców

Szkoła Podstawowa
w Mydelnicach Wielkich

Mydelnice Wielkie, 12 czerwca 2017 r.

Sąd Rejonowy
Wydział Rodzinny i Nieletnich

Wniosek w sprawie wyznaczenia opiekuna prawnego

Zwracam się do Sądu z wnioskiem o wyznaczenie opiekuna prawnego dla ucznia (*imię i nazwisko*), urodzonego 3 maja 2008 r. (*miejsce urodzenia*), zamieszkałego w Mydelnicach Wielkich 39.

Rodzice chłopca w maju ubiegłego roku wyjechali do Niemiec w celach zarobkowych, pozostawiając chłopca pod opieką 86-letniej babci. Babcia chłopca z uwagi na wiek i liczne schorzenia nie jest w stanie wywiązywać się z obowiązków dotyczących opieki i wychowania małoletniego.

Chłopiec sprawia coraz więcej problemów wychowawczych (absencja szkolna, zachowania agresywne, bójki z kolegami, drobne kradzieże). Dodatkowo znacznemu pogorszeniu uległy jego wyniki w nauce, ponadto stał się arogancki oraz agresywny w stosunku do swojej babci.

Próby nawiązania kontaktu z rodzicami nie powiodły się. Babcia okazuje swoją bezradność wychowawczą i prosi o wsparcie.

Dyrektor szkoły

Pedagog szkolny

Załączniki:

Załącznik 5

Opinia szkoły dotycząca osoby proponowanej na opiekuna prawnego

Szkoła Podstawowa w Długiej
ul. Konieczna 5

Długa, 23 września 2014 r.

Sąd Rejonowy
Wydział Rodzinny i Nieletnich

Opinia

Dyrektor Szkoły Podstawowej w Długiej, gmina Rabczyca, zwraca się z prośbą o przychylenie się do wniosku rodziców (*imiona i nazwisko*), zamieszkałych w Długiej 125, i wyznaczenie na czas ich nieobecności opiekuna prawnego dla ich syna (*imię i nazwisko*), urodzonego 3.10.2005 r. w (*miejsce urodzenia*), w osobie Pani Krystyny Malec, babci ucznia.

Pani Krystyna Malec jest bardzo związana z małoletnim, aktywnie uczestniczy w jego wychowaniu, utrzymuje stały kontakt ze szkołą i interesuje się postępami szkolnymi wnuka. Chłopiec pozostaje z babcią w bardzo dobrych relacjach, często opowiada o niej, wspólnie spędzają dużo czasu. Babcia chłopca pomaga mu w nauce, dba o rozwijanie jego zainteresowań, angażując się w dodatkowe zajęcia, a przy tym jest osobą niezwykle aktywną.

Z uwagi na dobro dziecka, jego prawidłowy rozwój oraz zabezpieczenie potrzeb psychicznych wybór Pani Krystyny Malec na opiekuna prawnego jest zdaniem szkoły właściwy.

Pedagog szkolny

Dyrektor szkoły

Załącznik 6

Powiadomienie policji o czynie karalnym wynikającym z braku zabezpieczenia właściwej opieki

Szkoła Podstawowa w Okrzei
12-20 Okrzeja 32

Okrzeja, 11 września 2017 r.

**Komenda Rejonowa Policji
Sekcja ds. Nietletnich i Patologii**

Powiadomienie

Zwracam się z prośbą o interwencję w sprawie ucznia (*imię i nazwisko*), ur. 16 kwietnia 2005 r. w Żelaznym Dworze, zamieszkałego w Okrzei 15. Chłopiec wagaruje, lekceważy obowiązki szkolne, zachowuje się agresywnie w szkole i poza nią.

W dniu 4 września 2017 r., po inauguracji roku szkolnego, chłopiec wraz ze starszymi kolegami pił alkohol i później awanturował się w domu, o czym powiadomiła szkołę Pani (*imię i nazwisko*), sprawująca nad chłopcem opiekę pod nieobecność jego rodziców, którzy przebywają poza granicami kraju. Ponadto opiekunka chłopca zgłosiła kradzież pewnej sumy pieniędzy, o co podejrzewa ucznia. Kontakt z rodzicami nie jest możliwy, gdyż obecnie oboje przebywają za granicą.

Dyrektor szkoły

Pedagog szkolny

Załączniki:

Załącznik 7

Upomnienie w sprawie realizowania przez małoletniego obowiązku szkolnego

Szkoła Podstawowa
w Pasierbach
03-333 Obrak

Pasierby, 12 listopada 2015 r.

Państwo
Edyta i Adam Woźniakowie
Widety 55

Upomnienie

Dyrektor Szkoły Podstawowej w Pasierbach – jako organ powołany do kontroli spełniania obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego oraz obowiązku szkolnego przez dzieci zamieszkałe w granicach obwodu wymienionej szkoły – wzywa zgodnie z art. 15 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji do wykonania obowiązku zapewnienia dziecku (*imię i nazwisko*), urodzonej 24.04.2007 r. w Warszawie, zamieszkałej w Widetach 55, gmina Obrak, regularnego uczęszczania na zajęcia szkolne.

Powyższy obowiązek, bezpośrednio wynikający z przepisów prawa, tj.: art. 40 ust. 1 pkt 2 i 4 oraz art. 40 ust. 2 w związku z art. 42 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe*, należy wykonać od dnia doręczenia niniejszego upomnienia. Niewykonanie powyższego będzie skutkować skierowaniem sprawy na drogę postępowania egzekucyjnego.

Dyrektor
Szkoły Podstawowej w Pasierbach

Bibliografia

Błęszyńska K., (2010), *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Grzymała-Moszczyńska H., Durlik J., Szydłowska P., Grzymała-Moszczyńska J., *Wraca Bartek z zagranicy... I co dalej?*, „Trendy”, nr 1/2016, s. 41–46 [online, dostęp 8.02.2018].

Jakubowicz-Bryx A., (2012), *Źródła kompetencji zawodowych nauczycieli wczesnej edukacji*, „Wychowanie na co dzień”, 226-227(2012), 7–8, s. 23.

Janik-Płocińska B., Pawlic-Rafałowska R., (2010), *Jak oceniać? Ocena i informacja zwrotna*, [w:] Pawlic-Rafałowska E. (red.), *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Warszawa: Biuro Edukacji m.st. Warszawy, s. 64–65.

Kawecki J., Trusz S., Kwatera A., Majerek B., (2015), *Dzieci migrantów zarobkowych – obywatele Europy czy eurosieroty?* Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

Kowalska-Ehrlich B., (1999), *Władza rodzicielska*, [w:] Lalak D., Pilch T. (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa: Żak, s. 333–334.

Kozak S., (2010), *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa: Difin.

Kozdrowicz E., Walczak B. (red.), (2008), *Szkoła wobec mobilności zawodowej rodziców i opiekunów. Niezbędnik nauczyciela*, seria *Zeszyty metodyczne*, nr 8, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, s. 72.

Pawelec L., (2015), *Instytucjonalne rozwiązywanie problemu dziecka z syndromem eurosieroctwa*, „Pedagogika Rodziny”, nr 5 (3), s. 97–98.

Sordyl-Lipnicka B., (2012), *Funkcjonowanie emocjonalne dziecka w sytuacji emigracji zarobkowej rodzin do krajów Unii Europejskiej – teoria i badania*, [w:] Boczkowska M. (red.), *Wychowanie, profilaktyka, terapia: szanse i zagrożenia*, Kraków: Impuls, s. 103–115.

Szyska M., (2011), *Pomoc dziecku i rodzinie migracyjnej. Formy i zakres pomocy w opinii społecznej*, [w:] Świątkiewicz-Mośny M. (red.), *Rodzina. Kondycja i przemiany*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Todorovska-Sokolovska V., *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, s. 5, [online, dostęp 20 listopada 2017 r.].

Trempała E., (1997), *Opieka i wychowanie*, [w:] Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa: Fundacja Innowacja.

Winiarczyk A., (2017), *Zachowania naruszające normy społeczne w szkole przez dzieci z rodzin niepełnych na skutek czasowej migracji zarobkowej rodziców*, [w:] Asmakovets E., Koziej S. (red.), *Człowiek w przestrzeni edukacyjnej współczesnego świata*, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego.

Netografia

www.edukacja.warszawa.pl [dostęp 20 listopada 2017 r.]

www.orpeg.pl [dostęp 12 listopada 2017 r.]

www.polska-szkola.pl [dostęp 12 listopada 2017 r.]

www.isp.org.pl [dostęp 12 listopada 2017 r.]

Akty prawne

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 marca 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz.U. z dnia 30 marca 2017 r., poz. 682).

Ustawa *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* z dnia 25 lutego 1964 r., z późn. zm., t.j. z 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 2082, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, z późn. zm. (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 257, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 59, 949).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. o przepisach wprowadzających ustawę *Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2017 r., poz. 60).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, z późn. zm. (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1769).

Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 1966 r. Nr 24, poz. 151; Dz.U. z 2005 r. Nr 229, poz. 1954, z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz.U. z 2013 r., poz. 529).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie postępowania w celu uznania świadectwa lub innego dokumentu albo potwierdzenia wykształcenia lub uprawnień do kontynuacji nauki uzyskanych w zagranicznym systemie oświaty (Dz.U. z 2015 r., poz. 447) oraz rozporządzenie zmieniające z dnia 24 sierpnia 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 1369).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz.U. z 2014 r., poz. 454) oraz rozporządzenie zmieniające z dnia 18 sierpnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1649).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (Dz.U. z 2017 r., poz. 1648).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. oraz rozporządzenie zmieniające z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1647).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 sierpnia 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków przechodzenia ucznia ze szkoły publicznej lub szkoły niepublicznej o uprawnieniach szkoły publicznej jednego typu do szkoły publicznej innego typu albo do szkoły publicznej tego samego typu (Dz.U. z 2015 r., poz. 1248).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 kwietnia 2006 r. w sprawie nostryfikacji świadectw szkolnych i świadectw maturalnych uzyskanych za granicą (Dz.U. z 2006 r. Nr 63, poz. 443).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 września 2016 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (Dz.U. z 2016 r., poz. 1453) oraz rozporządzenie zmieniające z dnia 23 sierpnia 2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1634, 1655).

Wiedza prawna, dotycząca edukacyjnych aspektów funkcjonowania dzieci z rodzin migracyjnych, szkolnej egzystencji dzieci cudzoziemców przebywających w Polsce, a także skutków migracji dla młodych ludzi ponownie adaptujących się do warunków krajowego systemu oświaty, jest przedmiotem praktycznej analizy prowadzonej przez autorkę.

Dr hab. Barbara Skatbania, profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, przedstawia najnowsze i wcześniejsze regulacje prawne, które nie tylko zostały przyjęte i udostępnione przez prawodawcę, ale powinny być przybliżone wszystkim osobom realizującym proces edukacyjny i wychowawczy.

Autorce przyświecał ten cel, aby profesjonaliści i rodzice – mający do czynienia z całokształtem zjawisk występujących jako konsekwencje migracji: z trudnościami uczniów w nauce i procesach przystosowawczych, zachowaniami niezgodnymi z normami szkolnymi, emocjami towarzyszącymi rodzicom i dzieciom przy podejmowaniu decyzji o wyjeździe – mogli przełożyć wyniki prac legislacyjnych na język rodzinnej i szkolnej rzeczywistości, a zwłaszcza wspomaganie procesu kształcenia.

